

ผู้หญิงกับความรักรักในนิตยสาร สตรีสาร ช่วงทศวรรษ 2490¹

เสนาะ เจริญพร*

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

Woman and Love in the magazine *Satrisarn* between 1947 and 1957

*Sanoh Charoenporn**

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 12 July 2021

Revised 27 July 2021

Accepted 29 July 2021

คำสำคัญ

ผู้หญิง

ความรัก

สตรีสาร

Keywords:

Woman

Love

Satrisarn

* Corresponding author

E-mail address:

sanoh.charoen@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษานิตยสาร *สตรีสาร* ผ่านคอลัมน์ “ทัศนะของผู้หญิง” จำนวน 149 ฉบับ ในปี 2491 ถึงปี 2499 พบว่า ผู้หญิงนำเสนอเรื่องความรัก จำนวน 38 ฉบับ, การศึกษา อาชีพ และสิทธิสตรี จำนวน 27 ฉบับ, ผู้ชายที่ดี จำนวน 27 ฉบับ, การเลือกคู่ จำนวน 22 ฉบับ, สามเณร จำนวน 21 ฉบับ ฯลฯ ผู้หญิงมองว่าความรักสูงส่งและสำคัญกว่าความใคร่ ความรักช่วยให้ก้าวข้ามความต่างระหว่างวัยและศาสนา ผู้หญิงคิดว่าควรอยู่เป็นโสดเพราะการแต่งงานมีความเสี่ยง ส่วนผู้ชายที่ดีนั้นต้องเป็นสุภาพบุรุษ ไม่เจ้าชู้ และเอาใจใส่ลูกเมีย

ความสนใจในเรื่องความรัก การเลือกคู่ และผู้ชายที่ดีนั้น สัมพันธ์กับ 2 มิติที่ผู้หญิงต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน มิติแรกคือ การเลือกคู่ด้วยตนเองเข้ามาแทนการตัดสินใจโดยผู้ใหญ่ มิติที่สองได้แก่ การฆ่าตัวตายเพราะผิดหวังในความรัก ซึ่งเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์บ่อยครั้ง ทั้งสองมิติส่งผลให้ผู้หญิงอภิปรายเรื่องความรักและการเลือกคู่ครองมากเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่ผู้หญิงถกเถียงกันเองมากที่สุด ได้แก่ ผู้หญิงควรลุกขึ้นต่อสู้เพื่อความเสมอภาคหญิงชาย 11 : 4 เสียง, ผู้หญิงควรวิพากษ์กรอบคิดเก่าและความเป็นไทย 6 : 9 เสียง, ผู้หญิงควรเลิกกับสามีที่ทุบตีและมีหญิงอื่น 4 : 6 เสียง, และผู้หญิงควรออกไปทำงานนอกบ้าน 4 : 3 เสียง การถกเถียงนี้สอดคล้องกับกระแสสิทธิสตรีในทศวรรษ 2490

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอก สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง “ความรักกับความสัมพันธ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ของผู้หญิงช่วงทศวรรษ 2490”

Abstract

Based on an analysis of the column titled "Women's Perspectives" in the magazine *Satrisarn* between 1947 and 1967, it was found that women addressed love-related matters in 38 issues, education, occupation, and women's rights in 27 issues, "good men" in 27 issues, dating decisions in 22 issues, "good husbands" in 21 issues, and so forth. Women regarded love as superior to and more important than sex. In their views love transcended differences in age and religious practices. They preferred being single to being married because marriage involved risk. Good men were characterized by being of a gentleman type, faithful, and caring towards their family.

Their interests in love, dating decisions, and "good men" were associated with two trends which women confronted in their daily lives. They now made their own dating decisions instead of doing so upon suggestions by their elders. Women also committed suicide as a result of disappointments in love, as often found in newspapers. These two phenomena led women to discuss love and dating decisions to a particularly great degree. However, based on a comparison of contrasting stances on what women should be or how they should act in relevant magazine issues where the issues were classified into either the PRO and ANTI issues, the most debated stances were as follows: "Women should stand up and fight for equal rights of women and men" (11 PRO issues to 4 ANTI issues); "Women should criticize the traditional frame of thinking and "Thainess" (6 PRO issues to 9 ANTI issues); "Women should leave physically abusive or unfaithful husbands" (4 PRO issues to 6 ANTI issues); and "Women should work outside the home" (4 PRO issues to 3 ANTI issues). These debates were consistent with themes in the women's rights movement in that particular decade.

1. บทนำ

“ยุคต้นรัตนโกสินทร์นั้น ความรักเป็นความรู้สึกใหม่ของปัจเจก โดยข้อผูกมัดทางสังคมมีบทบาทน้อยลง ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ฐานะทางเศรษฐกิจ หรือสถานะในระบบศักดินา ในเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* ความรักของขุนแผนที่มีต่อนางวันทองนั้นขัดแย้งกับข้อกำหนดของสังคมอย่างชัดเจน เพราะนางวันทองได้ตกเป็นเมียของขุนช้างแล้ว ตัวละครพบและรักกันโดยไม่เกี่ยวกับฐานะทางสังคม และยังอธิบายความรู้สึกของตัวละครที่มีต่อกันไม่ได้ จึงใช้ลมมहाลลวหรือเวทมนตร์ของตัวเองเป็นเครื่องมือในการอธิบาย ขณะที่ความรักแบบสากลในตอนท้ายเรื่องของ *ขุนช้างขุนแผน* อาจแต่งในช่วงรัชกาลที่ 3 หรือรัชกาลที่ 4 ซึ่งพอจะอธิบายความรักกันเป็นแล้ว”²

คำกล่าวของนิธิ เอียวศรีวงศ์ สื่อว่าความรักแบบสมัยใหม่เป็นสิ่งแปลกปลอม และเพิ่งเริ่มก่อตัวในสังคมไทยช่วงต้นรัตนโกสินทร์ กระทั่งไม่รู้จะบรรยายเรื่องรักออกมาอย่างไร ความรักจึงเป็นอารมณ์ความรู้สึกที่ถูกผลิตสร้างขึ้นและปรับเปลี่ยนตามแต่ละยุคสมัย อย่างไรก็ตาม บทความชิ้นนี้มุ่งศึกษาว่าในทศวรรษ 2490 ผู้หญิงมองเรื่องความรักอย่างไร โดยวิเคราะห์จากคอลัมน์ “ทัศนะหญิงชาย” ในนิตยสาร *สตรีสาร* ทั้งนี้ การเลือก *สตรีสาร* เป็นตัวแทนของนิตยสารผู้หญิงในทศวรรษ 2490 เพราะเป็นนิตยสารฉบับเดียวที่ครอบคลุมช่วงทศวรรษดังกล่าวมากที่สุด นั่นคือ เริ่มตีพิมพ์ตั้งแต่ปี 2491 เป็นต้นมา ขณะที่ การเน้นเฉพาะคอลัมน์ “ทัศนะหญิงชาย” เพราะมีข้อเขียนตีพิมพ์อย่างต่อเนื่อง และสามารถแยกความคิดเห็นของฝ่ายหญิงกับฝ่ายชายได้อย่างชัดเจน ทำให้สะดวกต่อการวิเคราะห์ทั้งในเชิงเนื้อหาและปริมาณ ต่างกับคอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตของผู้่านซึ่งมีข้อจำกัดหลายด้าน เช่น บางช่วงมีผู้ตอบปัญหาเป็นเพศชาย หรือเนื้อหาของจดหมายมักถูกตัดแต่งเพื่อประหยัดพื้นที่ของการพิมพ์

บทความชิ้นนี้เริ่มต้นด้วยการย้อนกลับไปสำรวจว่านิตยสารสตรีฉบับแรกของไทยมีความเป็นมาอย่างไร จากนั้นจึงพิจารณานิตยสารสตรียุคแรกเริ่มในรัชกาลที่ 5 กับปลายรัชกาลที่ 6 ว่านำเสนอความเป็นหญิงแตกต่างกันอย่างไร นอกจากนี้ ยังเปรียบเทียบนิตยสารผู้หญิงของอังกฤษและอเมริกาว่ามุ่งสร้างความเป็นหญิงที่คล้ายกับของไทยในมิติใดบ้าง ทั้งหมดนี้เพื่อปูทางให้เห็นพัฒนาการและกรอบการวิเคราะห์นิตยสารผู้หญิงก่อนเข้าสู่ทศวรรษ 2490 ของนิตยสาร *สตรีสาร* อันเป็นประเด็นหลักของข้อเขียนนี้

² นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ปากไก่และใบเรือ*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2555), 167-168.

2. นิตยสารสตรียุคแรกเริ่ม

นิตยสารผู้หญิงในฐานะนิตยสารเฉพาะกลุ่มในสังคมไทยนั้นเกิดขึ้นก่อนนิตยสารผู้ชายหลายสิบปี เพียงไม่นานที่นิตยสารอุบัติขึ้นในสังคมไทย นิตยสารผู้หญิงก็ถือกำเนิดขึ้นมาไล่เลี่ยกัน หากถือว่า *บางกอกกริเตอร์เตอร์* ฉบับภาษาไทยของหมอบรัดเลย์ ซึ่งเผยแพร่ครั้งแรกปี 2388 เป็นนิตยสารภาษาไทยเล่มแรกในสังคมไทย ไม่ถึงห้าสิบปีหลังจากนั้นก็มียุคนิตยสารผู้หญิงออกเผยแพร่แล้ว นั่นคือในปี 2431 นิตยสารรายบักษ์ชื่อ *นารีรมย์* ออกจำหน่าย และอีกไม่ถึงยี่สิบปีต่อมาก็มีนิตยสารรายเดือนชื่อ *กุลสตรี* ออกเผยแพร่ ขณะที่นิตยสารสำหรับผู้ชายโดยเฉพาะนั้นเกิดขึ้นในยุคหลังกว่านี้มากนัก³

งานวิจัยเกี่ยวกับนิตยสารผู้หญิงในสังคมไทยที่ได้รับการอ้างอิงถึงอยู่เป็นประจำ เพราะทำหน้าที่ปูพื้นฐานประวัติความเป็นมา ตลอดจนสร้างเกณฑ์และกรอบในการแบ่งยุคสมัยของนิตยสารผู้หญิงในสังคมไทย ที่งานวิจัยรุ่นหลังต่างรับมาเป็นบรรทัดฐาน คือ *100 ปีของนิตยสารสตรีไทย (พ.ศ. 2431 - 2531)* ของอุบลวรรณ ปิติพัฒนาโมษิต และ อวยพร พานิช งานวิจัยชิ้นนี้สำรวจภาพรวมของนิตยสารผู้หญิงในวาระครบรอบ 100 ปีนิตยสารผู้หญิง โดยถือให้นิตยสาร *นารีรมย์* เผยแพร่ครั้งแรกปี 2431 เป็นนิตยสารผู้หญิงเล่มแรกของไทย ทั้งนี้งานวิจัยได้ให้คำนิยามนิตยสารผู้หญิงไว้อย่างกว้าง ๆ ว่าเป็น “นิตยสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสตรีในด้านต่าง ๆ ทุกด้าน ให้ทั้งความรู้และความบันเทิง โดยมีกลุ่มผู้อ่านส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง”⁴ และได้แบ่งยุคต่าง ๆ ของนิตยสารผู้หญิง ที่งานวิจัยยุคหลัง ๆ ล้วนยึดเป็นแนวทางการศึกษาไว้ดังนี้

1. ยุคการปลุกสำนึกในด้านการเฝ้าหาความรู้และสิทธิของสตรีไทย พ.ศ. 2431 - มิถุนายน 2475
2. ยุคมืดของนิตยสารสตรี (พ.ศ. 2475 - 2489)
3. ยุคตื่นตัวของนิตยสารสตรี (พ.ศ. 2490 - 2500)

³ นิตยสาร *สุภาพบุรุษ* (2472 - 2473) ที่มีกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นบรรณาธิการและผู้ก่อตั้ง แม้จะมีชื่อว่า “สุภาพบุรุษ” แต่เนื้อหาของนิตยสารนั้นเน้นหนักไปที่เรื่องอ่านเล่นหรืองานเขียนประเภทบันเทิงคดีเป็นสำคัญ จึงไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นนิตยสารผู้ชายที่มุ่งนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับผู้ชายเป็นการเฉพาะในทำนองเดียวกัน นิตยสาร *บางกอก* (2501 - 2557) อันโด่งดังก็ไม่อาจนับเป็นนิตยสารผู้ชายได้เช่นกัน เพราะเน้นหนักเฉพาะตีพิมพ์นวนิยายแนวบู๊ ผจญภัย และอาชญากรรม หากจะยึดตามนิยามนิตยสารเฉพาะกลุ่มเป็นเกณฑ์ นิตยสารเฉพาะสำหรับผู้ชายเล่มแรกของไทยน่าจะเป็น นิตยสาร *GM* เผยแพร่ครั้งแรกในปี 2528 ห่างจากนิตยสาร *กุลสตรี* ถึง 80 ปี

⁴ อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโมษิต และ อวยพร พานิช, *100 ปีของนิตยสารสตรีไทย (พ.ศ. 2431 - 2531)* (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), 2.

4. ยุคนวนิยายพาฝัน (พ.ศ. 2501 - 2516)

5. ยุคข่าวสารและความหลากหลายของนิตยสารสตรี (พ.ศ. 2516-2531)⁵

อย่างไรก็ตาม นิยามความเป็นนิตยสารผู้หญิงและข้อเสนอให้ *นารีรมย์* เป็นนิตยสารผู้หญิงเล่มแรกของไทยนั้น หาได้เป็นที่ยอมรับจากวงวิชาการทั้งหมด จะว่าไปแล้วหากยึดตามนิยามที่งานวิจัยชิ้นนี้เสนอไว้อย่างเคร่งครัดว่า นิตยสารผู้หญิงต้องมีเนื้อหาเกี่ยวกับผู้หญิงและผู้อ่านส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง *นารีรมย์* ก็จะไม่เข้าข่ายว่าเป็นนิตยสารผู้หญิง เพราะจากข้อมูลที่มีการศึกษากันมานั้น พบว่า นิตยสาร *นารีรมย์* หรือ *กลอนนารีรมย์* มิได้มีเนื้อหาสำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะแต่อย่างใด ยังเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป เช่น นิทาน นิทานสุภาพศร หรือบทกวี⁶ ยังไม่นับว่านิตยสารเล่มนี้ ซึ่งวางตลาดครั้งแรกเมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ปีชวด จุลศักราช 1250 ราว ๆ ต้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2431 จัดทำโดยผู้ชาย กล่าวคือผู้จัดการของ *นารีรมย์* คือ “นายรูป” อันเป็นนามปากกาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย หรือพระองค์เจ้าชายไชยันตมงคล พระโอรสองค์เล็กสุดในรัชกาลที่ 4 กับเจ้าจอมมารดาห่วง⁷ การกำหนดให้ *นารีรมย์* เป็นนิตยสารผู้หญิงเล่มแรกของไทยจึงน่าจะมาจากชื่อนิตยสารที่บ่งบอกว่าเป็นนิตยสารสำหรับผู้หญิง

ถ้ายึดตามนิยามนิตยสารผู้หญิงที่งานวิจัยของอุบลวรรณและอวยพรเสนอไว้ นิตยสาร *กุลสตรี* เผยแพร่ครั้งแรกปี 2249 น่าจะถือว่าเป็นนิตยสารผู้หญิงฉบับแรกของสังคมไทย ดังที่นิตยสารได้ประกาศเป้าหมายของผู้จัดทำไว้อย่างชัดเจนในเล่มที่ 1 ว่า “นอกจากช่วยเขย่าให้ความเจริญในการเล่าเรียนถึบขึ้นและให้หญิงไทยได้สติว่า การเล่าเรียนก็จำเป็นแก่พวกหญิงเหมือนกัน ในเวลาภายหลังนี้ไม่เฉพาะแต่ชายส่วนเดียว”⁸ ยิ่งไปกว่านั้น ยังเคยเชื่อกันว่าเจ้าของและผู้ดำเนินการนิตยสาร *กุลสตรี* เป็นหญิง เพราะเข้าใจไปว่า “จันทร์ยามาศย์” ผู้เป็น

⁵ เรื่องเดียวกัน, 9.

⁶ ดุจเงิน พุทธสรณ์, *แรกเริ่มเดิมทีในสยาม* (นนทบุรี: ดอกหญ้า, 2556), 257-259.

⁷ ลาวัณย์ โชตตามระ, *อุบัติการณ์หนังสือพิมพ์* (กรุงเทพฯ: พาสโก, 2522), 153-163. และ อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโฆษิต และ อวยพร พานิช, *100 ปีของนิตยสารสตรีไทย (พ.ศ. 2431-2531)* (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), 13.

⁸ คณะทำงานประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย, *สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), 215. งานวิชาการหลายชิ้นเห็นคล้อยไปทางเดียวกันว่า *กุลสตรี* คือนิตยสารสำหรับผู้หญิงฉบับแรกของไทย ดูเพิ่มเติมใน พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี, “ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ. 2500-2516,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), 35. และ ปรีดา อัครจันทโชติ และ ทรงพร ศรีช่วย, *คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง: อัญมณีแห่งโลกนิตยสาร* (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 13-14.

บรรณาธิการของนิตยสารเล่มนี้เป็นผู้หญิงและมีอาชีพรับราชการ⁹ อย่างไรก็ตาม ในภายหลังมีผู้ท้วงติงว่าหลวงจันทรามาศย์ มิได้เป็นสตรีแต่อย่างใด เพราะในฉบับเดือนกุมภาพันธ์ เล่ม 2 ตอนที่ 11 ปี 2449 ได้ลงรูปหลวงจันทรามาศย์ พร้อมข้อความว่า “ในที่สุดนี้ข้าพเจ้าขอฝากรูปเก่า ซึ่งได้ฉายไว้หลายปีแล้ว”¹⁰ นอกจากนี้ ในแจ้งความฉบับเดือนเมษายน เล่ม 3 ปี 2450 ระบุไว้ชัดเจนว่าผู้ดำเนินงานเป็นผู้ชาย¹¹

ภาพที่ 1 รูปบรรณาธิการ กุลสตรี ปรากฏในคอลัมน์ “แจ้งความ”
ฉบับเดือนกุมภาพันธ์ เล่ม 2 ตอนที่ 11 ปี 2449



อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางส่วนมองว่า ทั้ง นารีรมย์ และ กุลสตรี แม้จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับผู้หญิง แต่ผู้จัดทำและผู้เขียนล้วนเป็นผู้ชายทั้งสิ้น หากถือเกณฑ์ว่านิตยสารผู้หญิงอย่างแท้จริงจะต้องมีผู้หญิงเป็นผู้จัดทำและผู้เขียน รวมทั้งนำเสนอเนื้อหาเพื่อผู้หญิง นิตยสาร สตรีศัพท์ คือ นิตยสารผู้หญิงเล่มแรกของไทย เริ่มเผยแพร่ในปี 2465 โดยมี น.ส. ผอพบงค์ศรีจันทร์ เป็นบรรณาธิการ ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนี้ยังมีนิตยสารผู้หญิงเกิดใหม่อีกหลายเล่ม

⁹ ระวีวรรณ ประกอบผล, นิตยสารไทย (โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), 173.

¹⁰ “แจ้งความ,” กุลสตรี, กุมภาพันธ์ ร.ศ.125, 710. ผู้วิจัยขอขอบคุณไอดา อรุณวงศ์ ที่เอื้อเพื่อให้เข้าถึงต้นฉบับบางส่วนของนิตยสาร กุลสตรี

¹¹ อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโมษิต และ อวยพร พานิช, 13.

ไม่ว่าจะเป็น *สตรีไทย* (2468) *นารีเชชม* (2469) *นารีนิเทศ* (2469) *สยามยุพดี* (2472) *สุภาพนารี* (2473) และ *นารีนาถ* (2473) ล้วนมีคณะผู้จัดทำหรือกองบรรณาธิการเป็นผู้หญิงทั้งสิ้น แต่นิตยสารเหล่านี้ก็มีอายุไม่ยืนยาวนัก เนื่องจากมีปัญหาเรื่องการจัดการทางธุรกิจ¹²

ระหว่างปี พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2489 อยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำจนส่งผลให้กระดาษมีราคาแพง และมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ตัวอักษรในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เหล่านี้ล้วนทำให้มีนิตยสารเกิดใหม่เพียง 57 ฉบับ และมีเพียง 3 ฉบับที่อาจเรียกได้ว่าเป็นนิตยสารผู้หญิง นั่นคือ *หญิงไทย* (2475) *ประมวญมารค* (2477) และ *สวนอักษร* (2485) โดยอาจเรียกยุคนี้ตามที่อุบลวรรณและอวยพรเสนอไว้ว่า “ยุคมีตของนิตยสารผู้หญิง” ก่อนจะเข้าสู่ “ยุคตื่นตัวของนิตยสารผู้หญิง” ในทศวรรษ 2490 ซึ่งมีนิตยสารผู้หญิงเกิดขึ้นไม่น้อยกว่า 25 ฉบับ เช่น *ปิยะมิตรวันอาทิตย์* *เฟลินจิตต์* *เดลิเมลวันจันทร์* *สกุลไทย* *กุลสตรี* *นารีนาถ* *แม่บ้านการเรือน* *แม่ศรีเรือน* *ศรีสัปดาห์* และ *เรวดี*¹³ โดยมี *สตรีสาร* เป็นหนึ่งในทั้งหมดนี้

3. จาก *กุลสตรี* สู่ *สตรีไทย* ถึง *สตรีสาร*

งานวิจัยที่ศึกษาความสำคัญและบทบาทของนิตยสารผู้หญิงในยุคแรกเริ่ม ส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นถึงคุณภาพการของนิตยสารเหล่านี้ในด้านการเรียกร้องสิทธิและความยุติธรรมให้กับผู้หญิง รวมทั้งในด้านการเผยแพร่ให้ความรู้ เป็นต้นว่า อุบลวรรณและอวยพร แบ่งนิตยสารผู้หญิงยุคแรกเริ่มเป็นสองช่วงคือนิตยสารที่ออกในสมัยรัชกาลที่ 5 ประกอบด้วย *นารีรมย์* *บำรุงนารี* และ *กุลสตรี* และนิตยสารที่ออกในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 อาทิเช่น *สตรีศัพท์* *สตรีไทย* *นารีเชชม* *สยามยุพดี* *นารีเชชม* ฯลฯ จากการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา อุบลวรรณและอวยพร เสนอว่านิตยสารช่วงแรกเน้น “การปลุกสำนึกในด้านการเฝ้าหาคำความรู้ของสตรี เพื่อให้มีความรอบรู้ในเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น ในช่วงต่อไปจึงจะเกี่ยวข้องกับด้านเนื้อหาที่เกี่ยวกับสิทธิของสตรี”¹⁴ ส่วน อรุณา เก่งชน ที่มุ่งศึกษาแนวคิดเรื่องสตรีนิยมผ่านการวิเคราะห์เนื้อหาและวาทกรรมที่ปรากฏในนิตยสารเหล่านี้ มิได้แบ่งนิตยสารเป็นสองช่วงเหมือนของอุบลวรรณและอวยพร แต่สรุปเป็นภาพรวมของนิตยสารในกลุ่มนี้ว่า

¹² ปรีดา อัครจันทโชติ และทรงพร ศรีช่วย, *คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง: อัญมณีแห่งโลกนิตยสาร* (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 14.

¹³ อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโชติ และ อวยพร พาณิช, *100 ปีของนิตยสารสตรีไทย (พ.ศ. 2431-2531)* (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), 25-47.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 15.

“กลุ่มสตรีที่ออกมาเคลื่อนไหวหรือจัดทำนิตยสารนั้นมีความมุ่งหวังที่จะยกระดับสถานภาพ และบทบาทของสตรีให้เท่าเทียมกับบุรุษในทุกด้าน และต้องการที่จะปลดปล่อยสตรีจากอำนาจ และการกดขี่ของบุรุษโดยไม่แสดงความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมแต่อย่างใด ทั้ง ๆ ที่การที่จะทำลายอำนาจอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ได้นั้นจะต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมในระบบชายเป็นใหญ่ด้วย ซึ่งการเคลื่อนไหวของสตรีในยุคบุกเบิกนี้ จะมีแนวคิดคล้าย ๆ กับคลื่นลูกแรกของกระแสสตรีนิยมตามแบบตะวันตกที่มุ่งพัฒนาและยกระดับสถานภาพของสตรีมากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งพยายามปลดปล่อยสตรีเพศในแบบค่อยเป็นค่อยไปมากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง หรืออย่างทันทีทันใด”¹⁵

ผู้ศึกษามีความเห็นคล้ายตามงานวิจัยของอุบลวรรณและอวยพร ว่าควรจะแบ่งนิตยสารผู้หญิงยุคแรกเริ่มเป็น 2 ช่วง คือกลุ่มนิตยสารที่จัดทำโดยผู้ชายในสมัยรัชกาลที่ 5 และกลุ่มที่จัดทำโดยผู้หญิงในสมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง นอกเหนือจากเหตุผลเรื่องเพศของผู้จัดทำนิตยสารแล้ว เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการจัดแบ่งเป็น 2 ช่วงดังกล่าวคือ ความเป็นหญิงที่นิตยสารสองกลุ่มนี้พยายามจะสร้างและสถาปนาขึ้นนั้นมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ในที่นี้จะขอเปรียบเทียบนิตยสาร *กุลสตรี* กับนิตยสาร *สตรีไทย* ในฐานะตัวแทนของนิตยสารผู้หญิงในสองช่วงเวลาดังกล่าว เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนว่าความเป็นหญิงที่นิตยสารทั้งสองเล่มนี้พยายามสร้างขึ้นต่างกันอย่างไร อันจะเป็นแนวทางไปสู่การทำความเข้าใจนัยยะและความสำคัญของนิตยสาร *สตรีสาร* ที่มีต่อการนิยามความเป็นหญิงผ่านประเด็นเรื่องความรักและความสัมพันธ์หญิงชาย

กุลสตรี เป็นนิตยสารรายเดือน ขนาด 16 หน้ายกหรือเท่ากับหนังสือปกอ่อนในปัจจุบัน ความหนาประมาณ 60 หน้า ระบบเลขหน้าใช้เลขหน้าต่อกันไปจากเล่มสู่เล่ม อันเป็นธรรมเนียมที่นิยมใช้กันในยุคนั้น ไม่มีการระบุชื่อบรรณาธิการหรือผู้จัดทำชัดเจนนัก ไม่มีหน้าโฆษณาสินค้าใด ๆ ยกเว้นประกาศ “ผู้ใดต้องการ โปรดถามหลวงจันทราผดุง” ที่ขายบ้านเรือนและเรือสวนไร่นา ปรากฏอยู่ในหน้าถัดจากหน้าสารบัญ และหน้า “แจ้งความ” ที่บอกเล่า

¹⁵ อรุณา เก่งชน, “การเคลื่อนไหวของกระแสสตรีนิยมยุคบุกเบิกที่ปรากฏในนิตยสาร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), 237. ทั้งนี้ เนื่องจากอรุณาเข้าใจไปว่าผู้จัดทำนิตยสาร *กุลสตรี* เป็นผู้หญิง (หน้า 111) จึงสรุปรวมไปทั้งหมดว่านิตยสารยุคนี้เป็นผลผลิตของกลุ่มสตรีที่ต้องการเรียกร้องสิทธิสตรี

เรื่องราวต่าง ๆ ของผู้จัดทำปรากฏอยู่ในท้ายเล่ม นิตยสารออกเผยแพร่ครั้งแรกเดือนเมษายน ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) ออกได้ประมาณปีกว่า ๆ ก็เลิกกิจการไป

ใน “คำนำ” ประจำฉบับที่ 1 ได้แถลงจุดมุ่งหมายไว้ว่า “ข้าพเจ้าจึงคิดพิมพ์หนังสือสำหรับสตรีขึ้นอีกอย่างหนึ่ง โดยความอุดหนุนของหญิงนักเรียนทั้งหลาย ให้ชื่อหนังสือนี้ว่า ‘กุลสตรี’ หมายความว่า หญิงผู้ดี หรือหญิงผู้มีตระกูลดี คือหญิงสุภาพ”¹⁶ และได้ยกพุทธภาษิตมาเป็นคติประจำหนังสือที่ปรากฏอยู่ในหน้าสารบัญชของทุกเล่มว่า “สมฺม รุณฺติ สัจฺจํ เอตทฺถ คานาริ จริณฺติ เป็นสิ่งประเสริฐที่สุด หญิงเลิศเพราะจริง”

วัตถุประสงค์และพุทธภาษิตของนิตยสารดูจะบ่งชี้ว่า กุลสตรี เป็นนิตยสารที่มุ่งให้ความรู้แก่ผู้หญิง ซึ่งมีผู้หญิง โดยเฉพาะนักเรียนหญิงเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของนิตยสาร กระนั้นก็定会พบว่าเนื้อหาที่ปรากฏในเล่มมิได้จำกัดอยู่แต่เรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงอย่างเดียว แต่มีเรื่องอื่น ๆ ปะปนอยู่เป็นส่วนใหญ่

ในแง่ผู้จัดทำนิตยสารนั้น กุลสตรี มิได้ระบุชัดเจนว่าเป็นใครบ้าง ยกเว้นแต่ “หลวงจันทรามาศย์” ที่เป็นชื่อในประกาศแจ้งความ และชื่อสำหรับติดต่อ คำชี้แจงของผู้จัดทำในฉบับที่ 1 ระบุคณะผู้เขียนไว้อย่างน่าสนใจว่า “ผู้ที่เพนตัวตั้งหาเรื่องมาลงในหนังสือนี้มีหลายชนิด เพนผู้ชายบ้างผู้หญิงบ้าง แต่ยังไม่ควรเปิดเผยนามในที่นี้”¹⁷ แต่ก็น่าสนใจว่าในช่วงแรก คณะผู้จัดทำยืนยันอย่างหนักแน่นว่ามีผู้หญิงอยู่ในคณะผู้จัดทำด้วย ถึงขนาดนำข้อเขียนจากผู้อ่าน/ผู้เขียนที่ลงนามว่า “แดงไทย” ซึ่งมีเนื้อหาตำหนิติเตียนคำใส่ร้ายจากนิตยสารเล่มอื่นว่า กุลสตรี ไม่มีนักเขียนหญิงจริง โดยยืนยันว่าผู้หญิงมีความสามารถพอที่จะเขียนงานเหล่านี้ได้ “เมื่อดิฉันได้เห็นหนังสือพิมพ์กุลสตรีออกใหม่ ซึ่งเป็นหนังสือสำหรับพวกของดิฉันแล้ว พวกดิฉันจึงมีความยินดีที่จะพยายามแต่งเรื่องต่าง ๆ มาลง เพื่อประโยชน์จะชักชวนพวกหญิงในประเทศของเรามีความฉลาด และจะได้มีโอกาสที่จะหัดสมองในการแต่งเรื่องและเรียงความในเรื่องต่าง ๆ”¹⁸

อย่างไรก็ดีในช่วงท้าย ๆ ของนิตยสารฉบับนี้ ปรากฏว่าประเด็นเรื่องผู้แต่งและผู้อ่านที่เป็นหญิงดูจะมีไขจุดเด่นหรือจุดขายของนิตยสารอีกต่อไป ในทางตรงกันข้ามดูเหมือนว่าผู้จัดทำได้พุ่งเป้าไปยังผู้ชายที่กลายเป็นกลุ่มผู้อ่านส่วนใหญ่ของนิตยสารไป ดังข้อความเกริ่นนำของเรื่องยาวหลายตอนจบ “ทั้งรักทั้งแค้น” ที่ระบุว่า “เรื่องต่อไปนี้ ไม่ใช่เรื่องกะตือของหญิง แต่เพนเรื่องสำหรับผู้ชายอ่านเล่น เพราะหนังสือพิมพ์ฉบับนี้มีพวกท่านชายบำรุงมากกว่าท่านหญิง จึงบอกมาให้ทราบแต่ในเมืองต้น ถ้าท่านหญิงไม่ต้องการ ก็จงพลิกเลยไปหาเรื่องที่เพนกะตือ

¹⁶ “คำนำ” จาก กุลสตรี เล่ม 1 อ้างใน อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโฆษิต และ อวยพร พาณิช, 13.

¹⁷ อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโฆษิต และ อวยพร พาณิช, 100 ปีของนิตยสารสตรีไทย (พ.ศ. 2431-2531) (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), 13.

¹⁸ อรุณา เก่งชน, 259.

อ่านก็ได้”¹⁹ หากนี้มีโชคคำแถลงที่มุ่งหวังให้ผู้หญิงอยากอ่านเรื่องอ่านเล่นเรื่องนี้โดยอาศัยหลักจิตวิทยาย้อนกลับแล้ว ก็ต้องถือว่าเป็นถ้อยแถลงที่ตัดเย็บโยกกับกลุ่มนักอ่านหญิงที่นิตยสารเล่มนี้เคยประกาศไว้ว่าคือเป้าหมายหลักของนิตยสาร

ยิ่งไปกว่านั้น ใน “แจ้งความ” ของนิตยสารฉบับที่ 12 ได้แจ้งว่า “เราเสียใจด้วยคณะกุลสตรีของเราได้ลาออกและตายไปก็มีบ้าง เพราะฉะนั้นต่อไปคณะพวกผู้หญิงไม่มีเกี่ยวแก่หนังสือพิมพ์นี้ แต่ชื่อหนังสือเวลานี้จะให้คงอยู่ตามเดิมก่อน จนกว่าจะได้เลือกตั้งคณะใหม่เรียบร้อยแล้ว”²⁰ และถัดจากแจ้งความดังกล่าว มีข้อความสั้นพาดหัวว่า “ข่าวตาย” รายงานการเสียชีวิตด้วยโรค “สติพิการ” ของ สมบุตรีหลวงศิริสมบัติ ผู้ซึ่ง “เป็นคณะของหนังสือพิมพ์นี้ ได้แต่งเรื่องต่าง ๆ ลงพิมพ์หลายเรื่อง” นอกเหนือจากหลวงจันทรามาศยที่เป็นผู้ชายแล้วนี้อาจจะเป็นตัวตนของนักเขียนสตรีประจำนิตยสาร กุลสตรี เพียงท่านเดียวที่ได้รับการเปิดเผยเป็นการเปิดเผยตัวตนอันเนื่องเพราะเจ้าของตัวตนได้หมดลมหายใจแล้ว พร้อม ๆ กับการสิ้นสุดของคณะกุลสตรีประจำนิตยสารเล่มนี้

จากข้อมูลเบื้องต้นของนิตยสาร กุลสตรี ดังที่ได้ประมวลมานี้ จะพบว่า กุลสตรี อาจไม่เข้าข่ายตามนิยามที่อุบลวรรณและอวยพรเสนอไว้ว่า นิตยสารผู้หญิงคือ “นิตยสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสตรีในด้านต่าง ๆ ทุกด้าน ให้ทั้งความรู้และความบันเทิง โดยมีกลุ่มผู้อ่านส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง” แต่ประเด็นที่น่าสนใจกว่าคือความพยายามในเบื้องต้นของผู้จัดทำและนิตยสารเล่มนี้ที่ตั้งเป้าไปยังผู้หญิง โดยเฉพาะนักเรียนหญิงในฐานะกลุ่มผู้อ่านหลักของนิตยสาร อีกทั้งยังได้ชักชวนให้ผู้หญิงมาเขียน ตลอดจนนำเสนอเนื้อหาบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง

ทั้งหมดนี้น่าจะชี้ว่าผู้หญิงกลายเป็นกลุ่มผู้อ่านใหม่ในสังคมไทย ที่กลายมาเป็นเป้าหมายให้สื่อสิ่งพิมพ์มุ่งหวังจะสื่อสารและเสนอขายสินค้าคือสิ่งพิมพ์ของตน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าในสมัยนี้ผู้หญิงได้รับโอกาสให้เข้าถึงการศึกษามากขึ้นนั่นเอง ดังจะพบว่าการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดที่ริเริ่มโดยคณะมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์และนิกายคาทอลิกตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 และต่อเนื่องมาจนถึงรัชกาลที่ 5 ได้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดการกระจายการศึกษาแบบทางการสู่สามัญชนของประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 และการเกิดขึ้นของโรงเรียนเอกชน แม้ว่าจำนวนโรงเรียนสตรีและปริมาณนักเรียนจะมีไม่มากนักเมื่อเทียบกับนักเรียนชาย แต่ก็น่าจะมีปริมาณมากพอสมควรจนทำให้มีกลุ่มคนคิดจะออกนิตยสารผู้หญิงเพื่อรองรับความต้องการใหม่ที่เกิดขึ้นมานี้

¹⁹ แดงไทย, “ทั้งรักทั้งแค้น,” กุลสตรี, พฤศจิกายน ร.ศ. 125, 481.

²⁰ “แจ้งความ,” กุลสตรี, มีนาคม ร.ศ. 125, 775.

ในทางกลับกัน นิตยสารผู้หญิงที่ออกเผยแพร่ในช่วงนี้ก็มิพบาทพลาถักดันเรียกร้องให้รัฐสนับสนุนและเพิ่มโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้าถึงการศึกษามากยิ่งขึ้นเช่นกัน ดังจะเห็นว่า กุลสตรีชี้แจงถึงเหตุผลหนึ่งในการทำนิตยสารว่า ไม่ได้หวังผลกำไร แต่หวัง “เขย่าให้ความเจริญในการเล่าเรียนเติบโตขึ้น และให้หญิงไทยได้สติว่า การเล่าเรียนก็เป็นการจำเป็นแก่พวกหญิงเหมือนกันในเวลาภายหลังไม่เฉพาะแต่ชายส่วนเดียว”²¹ และเมื่อมีการผลักดันในสมัยรัชกาลที่ 6 ให้มีการศึกษาสำหรับชาติ (National Education) ที่กำหนดว่า “เป็นหน้าที่ของราษฎรทุกคนจะต้องเรียนให้รู้ไม่ว่าชายและหญิง”²² จำนวนผู้หญิงที่สามารถอ่านออกเขียนได้ก็ยิ่งทวีมากขึ้น พร้อมกันกับที่จำนวนนิตยสารผู้หญิงก็มีมากกว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างการศึกษของผู้หญิงกับนิตยสารผู้หญิงจะเห็นได้แจ่มชัดขึ้นจากถ้อยแถลงของผู้จัดทำนิตยสาร สตรีนิพนธ์

“ครั้นมาในสมัยนี้ การศึกษาของสตรีค่อยเจริญขึ้น โดยรัฐบาลได้มีความกรุณาจัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีขึ้น ฝ่ายสตรีจึงได้มีโอกาสเล่าเรียนและสอบไล่ความรู้ได้ไม่เลวกว่าฝ่ายบุรุษ การนิยมอ่านหนังสือของฝ่ายสตรีจึงค่อยเจริญขึ้น ไม่หลงอ่านแต่เรื่องประโลมโลกอย่างแต่ก่อนมา น่าเสียดายแต่ไม่มีหนังสือสำหรับเป็นประโยชน์แก่สตรีอ่านมากนักเท่านั้น”²³

อาจเป็นเพราะตั้งเป้าหมายว่านักเรียนหญิงคือกลุ่มผู้อ่านหลัก กุลสตรีในยุคแรกเริ่มจึงมีลักษณะเป็นเหมือนตำราเรียนนอกห้องเรียน ที่มุ่งอบรมให้ความรู้แก่ผู้อ่านที่เป็นนักเรียนหญิง เมื่อพิจารณาว่าการศึกษาสำหรับผู้หญิงในสมัยรัชกาลที่ 5 ยังจำกัดอยู่ในหมูชนชั้นสูงเป็นส่วนใหญ่ โรงเรียนผู้หญิงบางโรงเรียนเช่น โรงเรียนสุนันทาลัย (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนราชินี) รับเฉพาะผู้หญิงจากชนชั้นสูงเท่านั้น ส่วนโรงเรียนของมิชชันนารีอย่างโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย) ที่เปิดรับลูกหลานของบุคคลทั่วไป ก็ปรากฏว่า

²¹ อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโฆษิต และ อวยพร พานิช, *100 ปีของนิตยสารสตรีไทย (พ.ศ. 2431-2531)* (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532)14.

²² จิตตมาต จิระสถิตย์พร, “พัฒนาการทางการศึกษาของผู้หญิงไทย พ.ศ. 2500 - 2540: หลักสูตรการศึกษากับการพัฒนาผู้หญิงสู่ความทันสมัย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560), 31. และดูเพิ่มเติมใน สุนันทา นิตยจินต์, “การศึกษาของสตรีระหว่างพุทธศักราช 2411 ถึง 2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).

²³ คณะสตรีนิพนธ์, “คำนำ,” *สตรีนิพนธ์*, ตุลาคม 2457, 5. อ้างถึงใน อรุณา เก่งชน, 264.

เป็นที่นิยมในหมู่เจ้านายชนชั้นสูงที่พากันส่งลูกหลานไปเรียนกันมาก²⁴ และอาจเป็นด้วยเหตุ
 ดังว่านี้ นิตยสาร *กุลสตรี* ได้พูดถึงที่มาของการตั้งชื่อนิตยสารว่า “ให้ชื่อหนังสือนี้ว่า ‘กุลสตรี’
 หมายความว่า หญิงผู้ดี หรือหญิงผู้มีตระกูลดี คือหญิงสุภาพ”²⁵ นั้นแสดงว่านิตยสารเล่มนี้ได้
 ตั้งเป้าหมายให้เป็นหนังสืออ่านสำหรับหญิงผู้ดี และอาจพูดได้เช่นกันกันว่านิตยสารเล่มนี้
 มุ่งหวังให้ผู้อ่านกลายเป็นหญิงผู้ดี การศึกษาสิ่งที่น่าสนใจในนิตยสาร *กุลสตรี* จะก่อให้เกิด
 ความเข้าใจความเป็น “หญิงผู้ดี” ที่คนในสมัยนั้นวาดภาพหรือใฝ่ฝันว่าเป็นหรือพึงเป็น

เมื่อพิจารณาจากคอลัมน์ต่าง ๆ และเนื้อหาของแต่ละคอลัมน์ที่ปรากฏใน *กุลสตรี* บน
 สมมุติฐานว่าเนื้อหาเหล่านี้เหมาะสำหรับหญิงผู้อ่าน หรือพึงจะทำให้ผู้อ่านกลายเป็นหญิงผู้ดี
 ข้อที่เห็นเด่นชัดเป็นประการแรกสุดคือ นิตยสารไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องงานบ้านงานเรือนใด ๆ
 ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการทำอาหาร การดูแลรักษาความสะอาด หรืองานฝีมือต่าง ๆ ซึ่งล้วนถูก
 บรรจุอยู่ในเนื้อหาหลักสูตรของโรงเรียนสตรีในยุคนั้น²⁶ ประหนึ่งว่ามีใช้คุณสมบัติสำคัญของ
 การเป็นหญิงผู้ดีแต่อย่างใด เนื้อหาของ *กุลสตรี* ส่วนที่พ้องกับหลักสูตรในโรงเรียนผู้หญิงคือ
 ข้อเขียนว่าด้วย “หน้าที่ของผู้หญิง” “ธรรมจริยาหญิง” และ “ความประพฤติอย่างผู้ดีของฝรั่ง”
 นอกจากนี้ ข้อเขียนส่วนใหญ่ในนิตยสารจะเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป เช่น คอลัมน์เกี่ยวกับความรู้ด้าน
 ต่าง ๆ เช่น ยารักษาโรคของหมอไทย ตัวเลขตามตำราโหรา คอลัมน์เรื่องอ่านเล่นที่แต่งขึ้นเอง
 หรือแปลมาจากเรื่องสั้นหรือนวนิยายของต่างชาติ คอลัมน์การประพันธ์นำเสนอโคลง ฉันท์
 กาพย์ กลอน คอลัมน์สุภาษิต ที่นำพุทธภาษิตมาอธิบายขยายความด้วยตัวอย่างร่วมสมัย และ
 คอลัมน์สาธิตภาพของนารี ที่เป็นข้อเขียนสั้น ๆ แนวตลก ขบขัน

ข้อที่น่าสนใจสองประการเกี่ยวกับเนื้อหาทั้งหมดใน *กุลสตรี* คือ 1. การผสมผสานเพื่อ
 สร้างความสมดุลระหว่างความรู้จากคลังความรู้ดั้งเดิมของไทยกับความรู้สมัยใหม่ของตะวันตก
 และ 2. แม้จะตั้งเป้าให้ผู้หญิงเป็นกลุ่มผู้อ่านหลัก แต่เนื้อหาที่เน้นเรื่องความรู้ต่าง ๆ คติสอนใจ
 และเรื่องอ่านเล่นเป็นสำคัญ สะท้อนว่า ผู้จัดทำมิได้จำแนกว่าความเป็นหญิงและความเป็นชาย
 จะต้องมีความแตกต่างกันแต่อย่างใด ผู้อ่านผู้หญิงพึงอ่านในสิ่งที่ใกล้เคียงกับที่ผู้ชายอ่าน

²⁴ ข้อพึงสังเกตในกรณีของโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง คือโรงเรียนกลายเป็นที่นิยมในหมู่เจ้านายชั้นสูง
 หลังจากยกเลิกการให้นักเรียนกินนอนอยู่ฟรี เรียนฟรี และหันมาเรียกเก็บค่าอาหารและที่พักคนละ 5 บาทต่อ
 เดือน ในแง่นี้เท่ากับเป็นการคัดกรองนักเรียนให้มีแต่ลูกหลานคนมั่งมี ที่สามารถจ่ายค่าที่พักและอาหารใน
 ราคาสูงลิบลับขนาดนั้นได้ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สุรนันทา นิตยจินต์, “การศึกษาของสตรีระหว่างพุทธศักราช
 2411 ถึง 2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).

²⁵ “คำนำ,” *กุลสตรี* เล่ม 1 อ้างถึงใน อุบลวรรณ ปิติพัฒนา โสมจิต และ อวยพร พาณิช, 13.

²⁶ ดูรายละเอียดเนื้อหาหลักสูตรของโรงเรียนผู้หญิงในยุคนั้นใน สุรนันทา นิตยจินต์, “การศึกษาของ
 สตรีระหว่างพุทธศักราช 2411 ถึง 2475” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2530).

การไม่จำแนกความแตกต่างที่ว่านี้อาจจะมาจากสาเหตุหลายประการ เป็นต้นว่า อาจจะเป็นเพียงเพราะผู้จัดทำเป็นผู้ชายและคิดไปเองว่าสิ่งที่ตนคิดว่าน่าสนใจก็เป็นสิ่งที่ผู้หญิงควรอ่านเช่นกัน นั่นคือผู้จัดทำมิได้ตั้งใจจะนำเสนอความเป็นหญิงที่เสมอหน้ากับผู้ชายแต่อย่างใด อีกเหตุผลหนึ่งที่เป็นไปได้เช่นกันคือ ตามที่ผู้จัดทำประกาศจุดมุ่งหมายว่าจะทำนิตยสารเพื่อกุลสตรีหรือหญิงผู้ดี นั้นหมายความว่าพวกเขาถือว่าสิ่งที่หญิงผู้ดีพึงอ่านนั้นไม่ต่างไปจากผู้ชาย

ลักษณะพิเศษสองประการของ *กุลสตรี* ดังที่กล่าวมานี้จะแตกต่างโดยสิ้นเชิงกับนิตยสารผู้หญิงในยุคถัดมาคือช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่สองที่กลุ่มเป้าหมายหลักของนิตยสารเป็นผู้หญิงชนชั้นกลางมากกว่าจะเป็นชนชั้นสูง นิตยสารที่ได้รับการพูดถึงมากเป็นพิเศษในยุคนี้คือ *สตรีไทย* เผยแพร่ครั้งแรกในปี 2468 เป็นนิตยสารที่ประกาศตัวอย่างภาคภูมิใจว่าคณะผู้จัดทำล้วนเป็นผู้หญิง มี น.ส. แฉล้ม จีระสุข เป็นเจ้าของและบรรณาธิการินี นำเสนอเนื้อหาสาระอันหลากหลายที่เกี่ยวกับสตรีและเพื่อสตรีโดยเฉพาะ

““สตรีไทย” เป็นหนังสือพิมพ์สตรีที่ออกอยู่ฉบับเดียวในกรุงเทพฯ อุบัติขึ้นด้วยความพร้อมเพรียงของสตรีชาวไทยคณะหนึ่งในบรรณโลกยุคนี้ กิจการทั้งหลายหล่ออยู่ในอนุมิตีความคุ้มครองของสตรีไทยโดยตรง ชาวคณะ (คอนกรีตบิวเตอร์) ได้รวบรวมกันขึ้นเองในหมู่นักประพันธ์สตรีและเพื่อนนักเรียน—ครูสตรี (นอกราชการ) ความมุ่งหมายที่ออกเพื่อให้ความรู้ความสว่างแก่สตรี เป็นปากเสียงหูดตาของสตรีโดยไม่เลือกชั้นหรือฐานะ บำเพ็ญตนเป็นมิตรอันสนิทของสตรีชาวไทยโดยแท้”²⁷ (สะกดตามต้นฉบับ)

คำแถลงเปิดตัวนิตยสาร *สตรีไทย* ฉบับปฐมฤกษ์ของบรรณาธิการินี (ตำแหน่งที่นิตยสารเล่มนี้ใช้เรียกบรรณาธิการ) ดังที่ยกมาข้างต้นเน้นย้ำความเป็นนิตยสารเฉพาะกลุ่มสตรีเป็นพิเศษ ทั้งในด้านเนื้อหาและด้านผู้จัดทำว่าเพื่อผู้หญิงและโดยผู้หญิงอย่างแท้จริง นิตยสารเล่มนี้ได้รับการยกย่องว่า “เป็นนิตยสารผู้หญิงที่มีเนื้อหาค่อนข้างหนัก และก้าวหน้าทีเดียว คอลัมน์ต่าง ๆ ก็เป็นแบบฉบับที่ดีและน่าสนใจแก่นิตยสารยุคต่อ ๆ มา จึงนับว่าเป็นนิตยสารที่สำคัญมากฉบับหนึ่ง”²⁸ คอลัมน์ใน *สตรีไทย* ที่เป็นแบบฉบับให้นิตยสารรุ่นหลัง อาทิ เช่น

²⁷ บรรณาธิการินี, “เฉลยสาร,” *สตรีไทย*, 1 มีนาคม 2468, 4-5.

²⁸ อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโฆษิต และ อายพร พาณิช, *100 ปีของนิตยสารสตรีไทย (พ.ศ. 2431-2531)* (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), 19.

“ตอบปัญหาข้อใจและปัญหาชีวิต” “ให้ความรู้ด้านกฎหมายแก่สตรี” “ชะตาของหล่อน” “สตรีการเมือง”²⁹

นิตยสารเล่มนี้ยังทำหน้าที่เป็นเวทีให้ผู้หญิงขึ้นมาแสดงความคิดเห็น เรียกร้องสิทธิ และความยุติธรรม ดังที่บรรณาธิการได้แถลงไว้ว่า “ถ้าเพื่อนสตรีผู้ใดประสงค์จะแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อสหായร่วมเพศ_ร่วมชาติ หรือได้รับความทุกข์ร้อนด้วยเรื่องอันมิเป็นธรรมอย่างไร โปรดแจ้งความจริงไปยังเราเถิด เรายินดีที่จะช่วยเหลือเรียกร้องสิทธิความยุติธรรมให้”³⁰ (สะกดตามต้นฉบับ) พร้อมกันนั้นยังได้ชักชวนให้ฝ่ายผู้ชายร่วมแสดงความคิดเห็น “เปิดโอกาสแก่ท่านสุภาพบุรุษทั้งหลาย เมื่อมีความปรารถนาใคร่ที่จะเขียนเรื่องราวใด ๆ อันข้องเกี่ยวกับเรื่องของสตรี เช่น จะเปนความเห็น (ลีดดิงอาร์ติเกิ้ล) หรือเกร็ดความรู้ ฯลฯ ซึ่งเป็นสารประโยชน์แก่ฝ่ายสตรีส่งมาลงเพื่อแนะนำ หรือคัดค้านฐานนักเขียนที่สุภาพ เราก็มยินดีจะสละนาคระดาตนำลงให้เช่นเดียวกัน”³¹ (สะกดตามต้นฉบับ) การเปิดพื้นที่ให้มีข้อเขียนของทั้งหญิงและชายในลักษณะที่เป็นการโต้เถียงกันนี้ ต่อมานิตยสาร *สตรีสาร* ได้ปรับเปลี่ยนให้อยู่ในรูปของคอลัมน์ประจำแสดงทัศนะชายหญิงโต้ตอบกัน ดังจะได้อภิปรายโดยละเอียดในภายหลัง

จากการสำรวจเนื้อหาของนิตยสาร *สตรีไทย* พบว่ามีแนวทางและเนื้อหาโดยกว้าง ๆ ผิดไปจากนิตยสาร *กุลสตรี* ในยุคก่อนหน้านั้น นั่นคือเน้นให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับหน้าที่ของผู้หญิง ในฐานะแม่บ้านแม่เรือน คำแนะนำเกี่ยวกับความสัมพันธ์และความรัก รวมทั้งความรู้ทั่วไป เช่น คอลัมน์ “เพชรของเธอ” นำเสนอตำราทำอาหาร จำนวนไม่น้อยเป็นอาหารฝรั่ง สลับกับข้อเขียนที่เป็นเกร็ดความรู้ในการดูแลรักษาบ้านเรือน และความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงโดยเฉพาะ เป็นต้นว่า การตั้งครรภ์ ขณะที่คอลัมน์ “ชะตาของหล่อน” รับทำนายดวงให้ผู้อ่านที่เป็นผู้หญิง โดยเฉพาะเป็นรายบุคคล และไม่รับทำนายดวงให้ผู้ชาย ดังที่ น.ส. จิตระพันธ์ุ์ เจ้าของคอลัมน์เขียนไว้ว่า “พลตำราจจ โรงเรียนพล :- ดิฉันรู้สึกเสียใจด้วยท่านมาก เพราะตำหรับพยากรณ์ของดิฉัน ทำนายได้เฉพาะสตรี แม้ท่านสุภาพบุรุษผู้ใด จะแสรังแปลงปลอมมบอกว่าเป็นสตรี หากดิฉันจักทำนายต้องคลาดเคลื่อนเปนมั่นคง”³²

นอกจากนี้ยังมีคอลัมน์ “ข่าวรอบโลก” เน้นรายงานข่าวเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงในต่างแดน ที่สำคัญคือ *สตรีไทย* ตีพิมพ์บทความที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงในประเด็นต่าง ๆ เป็นประจำ เช่น บทนำเรื่อง “บุรุษกับสตรี” (ปีที่ 1 เล่ม 5, 29 มีนาคม 2468 หน้า 7-8) บทความ

²⁹ สุภาวดี โกมารทัต, *ประวัติ นิตยสารไทย Now & Then* (กรุงเทพฯ: สมาคมนิตยสารแห่งประเทศไทย, 2549), 168.

³⁰ บรรณาธิการินี, “เฉลยสาร,” *สตรีไทย*, 1 มีนาคม 2468, 7.

³¹ เรื่องเดียวกัน, 7.

³² จิตระพันธ์ุ์, “ชะตาของหล่อน,” *สตรีไทย*, 15 มีนาคม 2468, 47.

เรื่อง “เปิดอกเปลือยนมเป็นอนาจารหรือไม่” ของ ศ. ร. อัครนนท์ (ปีที่ 1 เล่ม 6, 5 เมษายน 2469 หน้า 19-21 ในสมัยนั้นวันขึ้นปีใหม่คือวันที่ 1 เมษายน) พร้อมทั้งเปิดรับข้อเขียนจากผู้อ่านทั้งชายและหญิงในรูปของจดหมายแสดงความเห็นเกี่ยวกับผู้หญิงอย่างสม่ำเสมอ เช่น “ความสามารถของสตรี เป็นศรีแก่นคร” โดยนายสมรรถ ฤ วาสุกกรี (ปีที่ 1 เล่ม 5, 29 มีนาคม 2468 หน้า 19-20) “ทางอันตรายของสตรี” โดย ต. บุญกนิษฐ จังหวัดลำปาง (ปีที่ 1 เล่ม 8, 19 เมษายน 2469 หน้า 17-18) ลักษณะเด่นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของ *สตรีไทย* คือเป็นนิตยสารที่มีโฆษณาค่อนข้างมาก ขณะที่ *กุลสตรี* นั้นไม่มีโฆษณาเลย ที่สำคัญคือโฆษณาจำนวนมากเป็นสินค้าที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง ไม่ว่าจะเป็นเครื่องสำอาง เครื่องประดับ เสื้อผ้า หมวก รองเท้า รวมไปถึงร้านหมอบนไทยและหมอบฝรั่ง และห้างขายยาทั้งยาไทยยาฝรั่งและญี่ปุ่น

จะเห็นว่า *สตรีไทย* เป็นนิตยสารผู้หญิงที่มีความแตกต่างจาก *กุลสตรี* อย่างชัดเจนในแง่ที่เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับผู้หญิงอย่างจริงจังและเข้มข้น อีกทั้งยังเปิดพื้นที่อย่างเต็มที่ให้ผู้อ่านหญิงและชายได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิง นอกจากนี้ ความเป็นผู้หญิงที่นำเสนอใน *สตรีไทย* ก็ต่างโดยสิ้นเชิงกับความเป็นหญิงในนิตยสาร *กุลสตรี* กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาในคอลัมน์ต่าง ๆ ร่วมกับโฆษณาที่เผยแพร่พบว่า *สตรีไทย* มุ่งสร้างความเป็นหญิงตามแบบฉบับของชนชั้นกลางสมัยใหม่ นั่นคือเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่รอบรู้เรื่องการทำอาหาร การดูแลบ้านเรือน การเลี้ยงดูลูก และการดูแลตนเองให้สาวและสวยอยู่เสมอ ขณะเดียวกันก็เป็นผู้หญิงที่มีความรอบรู้ในเรื่องทั่ว ๆ ไป ทั้งเรื่องภายในประเทศและต่างประเทศ อันเป็นแบบฉบับของความเป็นหญิงที่พบได้เช่นกันในนิตยสารผู้หญิงของอังกฤษและอเมริกาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

4. นิตยสารผู้หญิงของอังกฤษและอเมริกา

ในงานศึกษาว่าด้วยการสร้างความเป็นหญิงผ่านนิตยสารผู้หญิงในสหราชอาณาจักร มาร์จอรี เฟอ์กูสัน (Marjorie Ferguson) ตั้งข้อสังเกตว่า นิตยสารผู้หญิงได้รับการจัดให้เป็นนิตยสารเฉพาะกลุ่ม (specialist magazines) แต่เนื้อหาของนิตยสารกลับมีลักษณะทั่วไปที่ครอบคลุมมิติต่าง ๆ ของผู้หญิง และเมื่อเทียบกับนิตยสารเฉพาะกลุ่มสำหรับผู้ชาย จะพบว่าส่วนใหญ่จะเน้นไปที่มิติใดมิติหนึ่งในชีวิตของผู้ชาย เช่น กีฬา ธุรกิจ งานอดิเรก แทบจะไม่มี

นิตยสารเฉพาะกลุ่มสำหรับผู้ชายที่นำเสนอเนื้อหาในลักษณะเดียวกันกับที่พบในนิตยสารผู้หญิง³³

“ดูเหมือนว่าการตั้งเป้ากลุ่มผู้อ่านที่แตกต่างกัน ตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่รับรู้ร่วมกันอยู่ในที่ระหว่างบรรณาธิการและสำนักพิมพ์ว่า เพศผู้หญิงซึ่งอย่างดีที่สุดก็คือผู้ไร้ความเชื่อมั่นในตัวเอง และถ้าแย่ที่สุดก็คือไร้ความสามารถ “จำเป็น” หรือ “ต้องการ” จะได้รับการสั่งสอน ผีฝน และแนะนำให้รับรู้อย่างทันท่วงทีถึงศิลปะและทักษะของความเป็นหญิง ขณะที่สำหรับเพศผู้ชายซึ่งมีอำนาจและความความมั่นใจมากกว่านั้น “รู้” อยู่แล้วในทุก ๆ สิ่งที่จะต้องรู้เกี่ยวกับความเป็นชาย”³⁴

ในที่นี้ เพอร์กูสันชี้ว่าความแปลกประหลาดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นสมมุติฐานของสังคมที่มองว่า ความเป็นหญิงเป็นสิ่งที่ผู้หญิงต้องได้รับการอบรมสั่งสอน ขณะที่ความเป็นชายเป็นเสมือนสิ่งที่ติดตัวมากับผู้ชาย สามารถรู้ได้โดยไม่ต้องมีคนมาบอก นักสตรีนิยมที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของนิตยสารผู้หญิงมักจะชี้ว่านิตยสารผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมและผลิตซ้ำแบบฉบับความเป็นหญิงภายใต้อุดมการณ์ปีศาจป๊อปโดย อาทิเช่น ในหนังสืออันโด่งดังที่ทรงอิทธิพลต่อกระแสสตรีนิยมระลอกสองอย่าง *The Feminine Mystique* ของเบ็ตตี ฟรีเดน (Betty Friedan) ซึ่งชี้ว่านิตยสารผู้หญิงมีบทบาทอย่างยิ่งที่พยายามปลูกฝังให้ผู้อ่านหญิงเชื่อว่าการดูแลบ้านให้เรียบร้อยคือความสำเร็จสูงสุดของความเป็นหญิง³⁵ อย่างไรก็ตาม

³³ กวาทิงการสิ่งพิมพ์จะมีนิตยสารผู้ชายเช่น *Esquire* (1933) ในสหรัฐอเมริกา และ *Men Only* (1935) ในสหราชอาณาจักร ซึ่งเจาะจงนำเสนอไลฟ์สไตล์ของผู้ชายในลักษณะเดียวกันกับนิตยสารผู้หญิงก็ล่วงเลยมาจนถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และมาเฟื่องฟูมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 1980 เมื่อมีนิตยสารผู้ชายออกเพิ่มขึ้นอีกหลายเล่มเช่น *Arena* และ *GQ* ขณะที่นิตยสารผู้หญิงในอังกฤษนั้นก็มีมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 17 ดูรายละเอียดนิตยสารผู้ชายที่อุบัติขึ้นพร้อมกับการเกิดขึ้นของ “New Man” ใน Laura Coffey-Glover, *Men in Women's Worlds: Constructions of Masculinity in Women's Magazines* (London: Palgrave Macmillan, 2019), 47-49. และใน Kenon Breazeale, “In Spite of Women: *Esquire* Magazine and the Construction of the Male Consumer,” *Signs* 20, no. 1 (Autumn, 1994): 1-22. รวมทั้งใน Jill Greenfield, Sean O'Connell, and Chris Reid, “Fashioning Masculinity: *Men Only*, Consumption and the Development of Marketing in the 1930s,” *Twentieth Century British History* 10, no. 4 (1999): 457-476.

³⁴ Marjorie Ferguson, *Forever Feminine: Women's Magazines and the Cult of Femininity* (London: Heinemann, 1983), 2.

³⁵ Betty Friedan, *The Feminine Mystique* (New York: Dell, 1974). โดยเฉพาะบทที่ 2 เรื่อง “The Happy Housewife Heroine”, 28-81

ข้อพึงตระหนักคือว่าเนื้อหาจำนวนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ของฟรีเดน ได้รับการเผยแพร่มาก่อนในนิตยสารผู้หญิงอย่าง *Mademoiselle*, *Ladies' Home Journal*, และ *McCall's* ข้อเท็จจริงดังกล่าวโดยตัวมันเองก็บ่งบอกว่าบทบาทของนิตยสารผู้หญิงมีอาจจะมองแบบขาว-ดำชัดเจน

เมื่อย้อนกลับไปดูข้อสังเกตข้างต้นของเฟอร์กูสัน ประเด็นที่น่าคิดคือข้อเสนอว่าผู้หญิงต้องได้รับการ “สั่งสอน ฝึกฝน และ แนะนำให้รับรู้อย่างทันสมัย (brought up to date) ในเรื่องศิลปะและทักษะของความเป็นหญิง” (เห็นความโดยผู้ศึกษา) นั้นย่อมหมายความว่าในด้านหนึ่งความเป็นหญิงมิใช่สิ่งที่ยึดหนึ่งอยู่กับที่ แต่แปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลาและสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ผู้หญิงจึงจำเป็นจะต้องได้รับการเรียนรู้สั่งสอนให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของคุณสมบัติความเป็นหญิง ในอีกด้านหนึ่งก็สะท้อนความกระวนกระวายใจหรือกระทั่งหวาดระแวงของสังคมที่จำต้องพยายาม “สั่งสอน ฝึกฝน” ผู้หญิงให้อยู่กับร่องกับรอยอยู่เป็นระยะ ๆ ประหนึ่งว่าผู้หญิงเป็นเพศที่มีแนวโน้มออกนอกกลุ่มนอกทางของความเป็นหญิงที่กำกับพวกเธอไว้

จากงานศึกษานิตยสารผู้หญิงในสหรัฐอเมริกาช่วงทศวรรษ 1940 - 1960 แนซซี วอล์คเกอร์ (Nancy Walker) ชี้ว่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงผันผวนของสังคมอเมริกันช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สอง กลับเป็นยุครุ่งเรืองสูงสุดของนิตยสารผู้หญิง นิตยสารผู้หญิงชั้นนำเช่น *Good Housekeeping*, *Women's Home Companion*, *McCall's*, และ *Redbook* มียอดสมาชิกสูงถึงสองล้านถึงแปดล้านคน³⁶ บทบาทนิตยสารผู้หญิงเหล่านี้ไม่เพียงทำหน้าที่อบรมสั่งสอนแนะนำความเป็นแม่บ้านแม่เรือนดังที่นักวิจารณ์สายสตรีนิยมวิจารณ์ไว้ แต่ยังต้องตอบสนองกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ นานาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว วอล์คเกอร์ไม่ปฏิเสธว่านิตยสารผู้หญิงทุ่มเทหน้ากระดาษและเนื้อหาให้กับการร่วมสร้างความเป็นหญิงในฐานะแม่ศรีเรือนตามภาพสำเร็จรูปของความเป็นหญิง และเพื่อโฆษณาสินค้าต่าง ๆ อันเป็นแหล่งรายได้สำคัญของนิตยสาร³⁷ แต่ก็ชี้ว่านิตยสารเหล่านี้ยังให้พื้นที่กับการนำเสนอเรื่องราวความสำเร็จนอกบ้านของผู้หญิง

³⁶ Nancy A. Walker, *Women's Magazines, 1940-1960: Gender Roles and the Popular Press* (Boston: Bedford/St. Martin's, 1998), 2.

³⁷ โดยเฉพาะโฆษณาเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ในบ้าน และผลิตภัณฑ์ความงาม เป็นแหล่งรายได้หลักของนิตยสารผู้หญิงในยุคนี้ นิตยสาร *Harper's Bazaar* บางฉบับ ผู้อ่านต้องพลิกหน้าโฆษณาแฟชั่นผู้หญิงมากกว่าร้อยหน้าจึงจะถึงหน้าสารบัญประจำเล่ม ดูใน เรื่องเดียวกัน, 2.

“แต่ว่านิตยสารเหล่านี้ยังเชิดชูผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จนอกบ้านด้วยอย่างสม่ำเสมอ ที่เห็นได้ง่ายสุดคือการเผยแพร่ประวัติและบทสัมภาษณ์ผู้หญิงที่มีชื่อเสียง ไม่ว่าจะเป็นดารารายานตร์ และคนโต่งตั้งในแวดวงสังคม รวมถึงผู้หญิงที่สร้างชื่อให้ตนเองในโลกธุรกิจ การเมือง และกิจกรรมอาสาสมัครต่าง ๆ”³⁸

ยิ่งกว่านั้น ภายใต้แรงผลักดันของหน่วยงานรัฐบาลสหรัฐฯ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง นิตยสารเหล่านี้ได้ทำหน้าที่เรียกร้องให้ผู้หญิงร่วมมืออย่างแข็งขันในการสนับสนุนภารกิจสงครามของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวรับมือกับภาวะขาดแคลนและการจัดสรรปันส่วนอาหาร การทำงานอาสาสมัคร รวมไปถึงการออกมาทำงานนอกบ้านทดแทนแรงงานชายที่ถูกเกณฑ์ไปรบ³⁹ วอลท์เกอร์ เสนอต่อด้วยว่า ในยุคสงครามเย็น นิตยสารผู้หญิงอีกเช่นกันที่มีบทบาทสำคัญในการนำเสนอและให้คำแนะนำเกี่ยวกับหน้าที่ของผู้หญิงในฐานะแม่บ้านตามภาพแบบฉบับครอบครัวเดี่ยวในฝันแบบชนชั้นกลางในเมือง อันเป็นภาพอุดมคติที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเชิดชูความสำเร็จของระบบประชาธิปไตยและระบบทุนนิยมของค่ายโลกเสรีประชาธิปไตย ที่ดีกว่าระบบเผด็จการและระบบคอมมิวนิสต์ของค่ายโซเวียต⁴⁰

วอลท์เกอร์ชี้ว่าเมื่อสำรวจข้อเขียนต่าง ๆ ในนิตยสารผู้หญิงยุคนี้ ยังพบอีกด้วยว่า นิตยสารเหล่านี้ให้ความสำคัญกับโลกนอกบ้านของผู้หญิงพอสมควร ในรูปของบทความปริทัศน์ บทสัมภาษณ์ผู้มีชื่อเสียง สารคดีพิเศษในหัวข้ออันน่าสนใจที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นนโยบายต่างประเทศ ชีวิตในต่างแดน จิตวิเคราะห์ ฯลฯ และด้วยคำตอบแทนที่ค่อนข้างสูง ทำให้นิตยสารสามารถตีพิมพ์ข้อเขียนของนักเขียนและนักคิดที่มีชื่อเสียง ไม่ว่าจะเป็นข้อเขียนของนักมานุษยวิทยาชื่อดังอย่าง Margaret Meads นักเขียนอย่าง Thomas Mann และ Pearl S. Buck, John Steinbeck เป็นต้น⁴¹

วอลท์เกอร์สรุปไว้อย่างน่าสนใจว่า “ไม่ว่าเราจะมองว่านิตยสารเหล่านี้พยายามจะเกณฑ์กำหนดวิถีและแนวปฏิบัติที่ผู้หญิงพึงเป็นและพึงกระทำ หรือทำหน้าที่เป็นภาพสะท้อนของสิ่งที่ผู้หญิงเหล่านี้ให้ความสำคัญ แต่นิตยสารก็เป็นแหล่งข้อมูลที่ดีสำหรับทำความเข้าใจช่วงเวลาอันสำคัญยิ่งของสังคมอเมริกันในศตวรรษที่ 20”⁴²

³⁸ เรื่องเดียวกัน, 8.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, 15-16.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, 17-18.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, 18-19.

⁴² เรื่องเดียวกัน, 19.

เราอาจจะกล่าวได้ในทำนองเดียวกันกับบอว์ลิ่งเกอร์ว่า นิตยสารผู้หญิงในสังคมไทย โดยเฉพาะนิตยสารผู้หญิงในยุคแห่งความผันผวนของสังคมภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองหรือในทศวรรษ 2490 อันถือว่าเป็นหนึ่งในยุคเฟื่องฟูของนิตยสารผู้หญิงเช่นเดียวกันนั้น เป็นแหล่งข้อมูลชั้นเลิศให้กับการทำความเข้าใจกระบวนการนิยามความเป็นหญิง และความสัมพันธ์หญิงชายโดยเฉพาะในเรื่องความรักที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในสังคมไทย

5. สตรีสาร

สตรีสาร ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 เริ่มต้นในเดือนมีนาคม 2491 ในฉบับแรกนั้น คณะทำงานทั้งหมดล้วนเป็นผู้หญิง กล่าวคือ กรรมที่ปรึกษาทางวิชาการ 6 คน ได้แก่ นางวรรณิ์ ไชยโรจน์, น.ส. นิลวรรณ ปิ่นทอง, น.ส. วิบูลลักษณ์ วสุวัต, นางสิริเพิ่ม วิสณฑ์ตรุณการ, นายแพทย์หญิง บุญพอ เทราบัตย์, และนางนาฏน้อย กุลติลก ผู้จัดการคือ นางนวรรตน์ สามนภฤชณะ บรรณาธิการ ผู้พิมพ์และโฆษณาชื่อ น.ส. จรวยพร พัฒนางกูร ผู้ช่วยบรรณาธิการคือ น.ส. พาณี วรรณะประทีป ทั้งนี้ บรรณาธิการแถลงเปิดตัวในฉบับแรกว่า “สตรีสาร ที่ท่านถืออยู่นี้ คืองานของสตรีที่อุบัติขึ้นด้วยความร่วมแรงร่วมใจในอันที่จะเชิดชูฟื้นฟูเกียรติแห่งสตรี และหาวิถีทางโน้มนำจิตต์ของบรรดามิตรสตรีทั้งหลาย ให้ตั้งอยู่ในแบบฉบับอันมีระดับเดียวกัน”⁴³ กระทั่ง น.ส. นิลวรรณ ปิ่นทอง มาเป็นบรรณาธิการในปีที่ 2 ฉบับที่ 31 ปลายกรกฎาคม 2492

น.ส. จรวยพร พัฒนางกูร เป็นอดีตรัฐกิจกรของคุณนิลวรรณ ปิ่นทอง ที่วิทยาลัยครูสวนสุนันทา เธอขอคำปรึกษาเรื่องการจัดทำนิตยสารผู้หญิง โดยได้รับทุนสนับสนุนเบื้องต้นจาก เรวดี เทียนประภาส และ นาววรรตน์ จุลกมล คุณนิลวรรณและคุณจำนง รังสิกุล ซึ่งทำงานร่วมกันที่กรมโฆษณาการได้ให้คำแนะนำและวางกรอบนิตยสารให้ ล่วงเข้าปีที่สอง นิตยสารเปลี่ยนรูปแบบการบริหาร คุณนิลวรรณเป็นบรรณาธิการและออกทุนเพิ่มเติมส่วนหนึ่ง ร่วมกับกลุ่มผู้ถือหุ้นก่อตั้งบริษัทการพิมพ์สตรีสารจำกัด ผ่านยุคเริ่มต้น ยุคเฟื่องฟู ยุคการแข่งขัน จนนิตยสารยืนหยัดอยู่ได้ 48 ปีเต็ม โดยปิดตัวลงเมื่อ พ.ศ. 2539 ด้วยเหตุผลด้านสุขภาพของบรรณาธิการ การขาดทุน และแนวโน้มเรื่องการเปลี่ยนแปลงสัญญาเช่าสำนักงาน⁴⁴

⁴³ ดูใน สตรีสาร, ต้นมีนาคม 2491, 3.

⁴⁴ พรรษาดา สุวัชนวนิช, “เกียรติประวัติ คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง,” วารสารภาษาและหนังสือ ฉบับ 100 ปี คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง บนเส้นทางชีวิตบรรณาธิการของ ‘คุณย่า บ.ก.’, 45 (สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2557): 11-12.

สตรีสาร ได้แนวทางการจัดทำนิตยสารมาจากนิตยสาร *Woman's Own* ของอังกฤษ กับ *Woman's Home Companion* ของอเมริกา⁴⁵ ทางด้านเนื้อหาของ สตรีสาร ในยุคแรกนั้น นิตยสาร *ถนนหนังสือ* ได้แสดงความคิดเห็นว่ามีลักษณะคล้ายกับนิตยสาร *Lady's Home Journal* กับ *Women's Home Companion* ของอเมริกา และ *Women's Own* ของอังกฤษ คือ เน้นทางด้านความรู้อีกกว่าความบันเทิง⁴⁶

คุณนิลวรรณ เล่าว่า ขณะที่ สตรีสาร แรกออกสู่ตลาด ไม่มีนิตยสารผู้หญิงอื่นเลย จะมีฉบับหนึ่งเป็นรายสัปดาห์ที่เรียกชื่อราวกับเป็นสตรีว่า *โฉมงาม* ซึ่งเป็นหนังสือที่ผู้ชายทำให้ผู้ชายด้วยกันอ่าน และ “ดู” ภาพผู้หญิง ส่วนผู้หญิงไม่กล้าอ่านหรือต้องแอบอ่าน หนังสือผู้หญิงที่ผู้หญิงทำเพื่อผู้หญิงด้วยกัน ซึ่งออกอยู่ก่อนหน้าคือ *สตรีไทย* โดยพิมพ์ได้ไม่กี่ฉบับก็ต้องเลิกไป ผู้ร่วมทำงานกับ *สตรีไทย* ได้ปรึกษาในบรรดาเพื่อนกัน แล้วแสวงหาทุนพิมพ์หนังสือใหม่เป็นรายปักษ์ใช้ชื่อว่า *สตรีสาร* แล้วเปลี่ยนเป็นรายสัปดาห์เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2508⁴⁷

นอกจากจัดทำนิตยสารแล้ว คณะทำงานยังมีบทบาทในการก่อตั้งสมาคมสตรีต่าง ๆ อีกด้วย เริ่มจากกลุ่มสตรีผู้สำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาจำนวน 47 ท่าน มาประชุมกันครั้งแรกที่โรงเรียนสตรีวิทยา และเห็นควรให้มีสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย โดยจดทะเบียนตั้งสมาคมเมื่อ 19 มกราคม พ.ศ. 2491 คณะกรรมการชุดแรก มีนางสาวนิลวรรณ ปิ่นทอง เป็นเลขานุการ และนางสาวจรรยาพร พัฒนางกูร เป็นหนึ่งในกรรมการชุดนี้ อีกทั้งที่ทำการของสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย และสำนักงานแห่งแรกของนิตยสาร *สตรีสาร* ก็อยู่ที่เดียวกัน นั่นคือ สำนักงานพวงร้อย อาคาร 1 ถนนราชดำเนินกลาง⁴⁸

นับจากการก่อตั้งสมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย ก็มีสมาคมสตรีต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมาอีกหลายสมาคม เช่น สมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์ สมาคมแพทย์สตรีแห่งประเทศไทย สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย สภาสตรีแห่งชาติ สมาคมนักธุรกิจสตรี ฯลฯ โดยเฉพาะ 2 สมาคมแรกนั้น สมาคมสตรีอุดมศึกษามีส่วนสนับสนุนอย่างมากทั้งในการริเริ่มกิจกรรมและการตั้งเป็นสมาคม กิจกรรมต่าง ๆ ที่สมาคมสตรีอุดมศึกษาจัดทำขึ้นมีมากมายหลากหลาย

⁴⁵ อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, “คำนำ,” ใน *คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง : อดิภรณ์แห่งโลกนิตยสาร* (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 8.

⁴⁶ อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี, “คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในนิตยสารในการสะท้อนบทบาท และสถานภาพของสตรีไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), 186.

⁴⁷ สัมผัส สุวังบุตร และอนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์, “ถ้อยแถลง บทบรรณาธิการที่ไม่ธรรมดา,” ใน *รำลึกร้อย ถ้อยแถลง* (กรุงเทพฯ: คมบาง, 2560), 72-73.

⁴⁸ สุกัญญา หาญตระกูล, *ปัญญาแห่งยุคสมัย : คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง* (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2558), 42-43.

เช่น สอนหนังสือ ให้ทุนการศึกษา การวิจัย จัดค่ายพักกลางวันแก่เยาวชนสตรี จัดงานวันเด็ก จัดกิจกรรมเสริมสติปัญญาและคุณภาพชีวิตแก่ประชาชนทั่วไป และการพิมพ์วารสาร *วิทยาศาสตร์กับแม่บ้าน* เป็นต้น⁴⁹

กล่าวได้ว่า ทั้งนิตยสาร *สตรีสาร* และกองบรรณาธิการ ล้วนมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนความคิดและกิจกรรมทางสังคม ซึ่งผู้ที่มีบทบาทสำคัญก็คือ คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง

คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง เกิดวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2458 ริมคลองบางกอกน้อย เป็นบุตรนายเวช ชาวชุมพรซึ่งมาบวชเรียนที่วัดโพธิ์ แล้วทำงานสารบรรณที่กระทรวงกลาโหม ส่วนมารดาเสียชีวิตตั้งแต่เธออายุได้สามขวบ หลังจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนเบญจมราชาลัย คุณนิลวรรณศึกษาต่อที่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ จนสอบได้ประโยคครูประถมศึกษาในปี พ.ศ. 2476 จากนั้น จึงเข้าเรียนคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นิสิตรุ่นเดียวกันมี 81 คน เป็นชายราว 60 คน ที่เหลือเป็นหญิง นิสิตชายเน้นศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ ส่วนนิสิตหญิงเน้นด้านอักษรศาสตร์ ใน พ.ศ. 2480 คุณนิลวรรณสำเร็จการศึกษาจากคณะอักษรศาสตร์ เป็นบัณฑิตรุ่นที่ 3 ของคณะ แล้วเข้าทำงานเป็นครูโรงเรียนวังสมเด็จฯ บรูพาประมาณ 6 เดือน จึงย้ายไปสอนที่วิทยาลัยครูสวนสุนันทาราวปีเศษ ต่อมา ย้ายไปรับราชการที่กรมโฆษณาการ สำนักงานโฆษณาการ ในแผนกเอกสาร กองเผยแพร่ความรู้ในปี พ.ศ. 2482 กระทั่งออกมาทำนิตยสารปี 2492⁵⁰

เมอร์ลีย์เยอร์มาร์เชล วิทยาล อาจารย์คนหนึ่งที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มองว่าคุณนิลวรรณมีลักษณะเป็นคนสองบุคลิก กล่าวคือ “เป็นคนอนุรักษ์ที่คิดปฏิบัติเปลี่ยนแปลง”⁵¹ ดังนั้น คุณนิลวรรณจึงปรารถนาให้ผู้หญิงต้องรู้เรื่องราวต่าง ๆ ทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ควบคู่ไปกับเรื่องบันเทิงและเรื่องอาหารบ้านเรือน⁵² โดยความคิดนี้ถูกผลักดันให้เกิดขึ้นท่ามกลางเพื่อนร่วมงานของคุณนิลวรรณซึ่งเป็นเพศชายหลายคน เช่น นายจ่านิ่ง รังสิกุล, นายเชื่อม ชื่นประสิทธิ์, และนายเสงี่ยม เผ่าทองสุข อย่างไรก็ตาม บรรณาธิการหญิงคนหนึ่งได้ทำสำเร็จมาแล้ว นั่นคือ มาร์กาเรต แอนเดอร์สัน (Margaret Anderson) บรรณาธิการนิตยสารวรรณกรรมชื่อ *The Little Review* ซึ่งตกอยู่ภายใต้ร่มเงาและอิทธิพลของนักเขียนชายผู้ยิ่งใหญ่อย่าง เอซรา ปาวน์ (Ezra Pound), ที.เอส. อีเลียต (T.S. Eliot) และเจมส์ จอยซ์ (James Joyce) แต่เธอใช้เทคนิคต่าง ๆ ทั้งการจัดวางเคียงข้างกัน

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 44-46.

⁵⁰ ปรีดา อัครจันทโชติ และทรงพร ศรีช่วย, *คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง : อดิภรณ์แห่งโลกนิตยสาร* (กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 17-21.

⁵¹ สุกัญญา หาญตระกูล, *ปัญญาแห่งยุคสมัย : คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง*, 26.

⁵² เรื่องเดียวกัน, 146.

การจัดวางให้เผชิญหน้ากัน หรือการลงโฆษณาอันมีนัยยะบางอย่าง กระทั่งนิตยสารของเขามีลักษณะอันก้าวหน้าและมีส่วนต่อการเคลื่อนไหวแนวสตรีนิยมในช่วงทศวรรษ 1910 - 1920⁵³

ความเป็นคนสองบุคลิกอันเป็นตัวตนของบรรณาธิการหญิง ได้ส่งผลต่อความเป็นสตรีสารอย่างชัดเจน เพราะด้านหนึ่งก็ปรารถนาให้ผู้หญิงเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่มีความสามารถ อีกด้านหนึ่งก็ผลักดันให้ผู้หญิงก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลก และกล้านำเสนอความคิด ถกเถียงกับผู้ชาย ซึ่งเห็นได้จากคอลัมน์คู่แฉ่งที่ชื่อว่า “ทัศนะหญิง-ชาย”

6. ทัศนะหญิงชาย

ในช่วงแรก สตรีสาร ประกอบไปด้วย 7 หมวดหมู่ใหญ่ ได้แก่ บ้านเทิง บทความพิเศษ สตรีกับการเรียน สตรีกับความงาม กระวีพจน์ ทานกับเรา และปกิณฑะ ฉบับที่ 204 ปลายธันวาคม 2499 พบว่ามี 9 หมวดหมู่ โดยยังมีเนื้อหาใกล้เคียงกับช่วงแรก นั่นคือ เรื่องสั้น นวนิยาย ภาพข่าว-บทความ-สารคดี อาหาร-บ้านเรือน-การฝีมือ-แบบเสื้อ งานเพลินยามว่าง ทัศนะหญิง-ชาย จดหมายสมาชิก เรียนอังกฤษจากไอเอริ และกวี-ปกิณฑะ

ในที่นี้ จะมียังน้อย 2 คอลัมน์ที่เป็นความเห็นของฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง ซึ่งมีชื่อว่า “แต่เพื่อนสตรี” กับ “คิดตามประสาหญิง” โดยบางฉบับจัดให้ 2 คอลัมน์นี้ไปอยู่ในหมวด บทความพิเศษ บางฉบับก็อยู่ในหมวดปกิณฑะ กระทั่ง ฉบับที่ 15 ปลายตุลาคม 2491 จึงตั้งชื่อหมวดใหม่ขึ้นมาว่า การมหญิง - ชาย โดยมี “แต่เพื่อนสตรี” กับ “คิดตามประสาหญิง” อยู่ในหมวดนี้เพียง 2 คอลัมน์เท่านั้น ต่อมา ในฉบับที่ 29 ต้นมิถุนายน 2492 ก็เปลี่ยนชื่อหมวด การมหญิง-ชาย กลายเป็นชื่อ ทัศนะหญิง-ชาย และใช้ชื่อนี้เรื่อยมา

สรุปก็คือ ในหน้าสารบัญของนิตยสารมีหมวดใหญ่ชื่อว่า ทัศนะหญิง-ชาย ในหมวดใหญ่นี้ประกอบไปด้วย 2 คอลัมน์คือ “ทัศนะของหญิง” กับ “ทัศนะของชาย” โดยในทัศนะของหญิงและชายต่างก็มีชื่อเฉพาะเจาะจงของแต่ละฉบับ เช่น ทัศนะของหญิงในฉบับที่ 1 มีชื่อว่า “ความอาภัพของลูกผู้หญิง” เขียนโดยผู้ใช้นามแฝงว่า “สันติ”

ทัศนะหญิง-ชาย ได้รับความสนใจจากผู้อ่านจำนวนมาก คุณนิลวรรณเคยให้สัมภาษณ์นิตยสาร *Horizons* ในปี 2512 ว่า สตรีสาร มียอดจำหน่ายมากกว่า 20,000 ฉบับหนึ่งในคอลัมน์ยอดนิยม คือ การแสดงความคิดเห็นโต้ตอบกันระหว่าง บรรณหญิง กับ บรรณชาย ที่มีทั้งผู้เขียนประจำและเปิดรับจากผู้อ่านเพื่อนำมาพิจารณาตีพิมพ์⁵⁴

⁵³ Sean Latham, “The Mess and Muddle of Modernism: The Modernist Journals Project and Modern Periodical Studies,” *Tulsa Studies in Woman’s Literature*, Vol. 30, No.2 (Fall 2011), 407-428.

⁵⁴ สุกัญญา หายุดระกุล, *ปัญญาแห่งยุคสมัย : คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง*, 90.

เนื่องจากเป็นคอลัมน์ที่ได้รับความนิยมแพร่หลายและมีความต่อเนื่องยาวนาน มันจึงสะท้อนความคิดของหญิงและชายในทศวรรษ 2490 ได้เป็นอย่างดี ซึ่งในที่นี้ จะค้นคว้าจากสตรีสาร ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ต้นมีนาคม 2491 ถึง ปีที่ 9 ฉบับที่ 204 ปลายธันวาคม 2499 รวมทั้งหมด 204 ฉบับ

จากนิตยสารที่ตีพิมพ์ทั้งหมด 204 ฉบับ ค้นพบจำนวน 156 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 76.5 ในที่นี้ จาก 156 ฉบับ ไม่ปรากฏคอลัมน์ “ทัศนะหญิงชาย” จำนวน 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 68 และฉบับที่ 148 การศึกษาคอลัมน์ทัศนะหญิงชายจำนวน 154 ฉบับ พบว่า เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับความรักและความสัมพันธ์หญิงชาย มีเพียง 5 ฉบับ ที่ “ทัศนะของหญิง” นำเสนอเรื่องอื่น ๆ ได้แก่ ในวาระปีใหม่ อยากให้โลกน่าอยู่ขึ้นและทุกคนคิดถึงส่วนรวม (ฉบับที่ 20), เราควรอ่านหนังสือทุกชนิด (ฉบับที่ 97), มดมีประโยชน์มากมาย (ฉบับที่ 115), ความเป็นผู้ดีควรดูกันที่จิตใจ (ฉบับที่ 181), ชีวิตอยู่ได้ด้วยความหวัง (ฉบับที่ 201) ขณะที่ “ทัศนะของชาย” มีเนื้อหาอื่น ๆ จำนวน 6 ฉบับ นั่นคือ บุญคุณของบิดา (ฉบับที่ 18), โหราศาสตร์สูงส่งกว่าไสยศาสตร์หรือหมอดู (ฉบับที่ 96), มดเป็นสัตว์ที่เลวร้าย (ฉบับที่ 117), อย่าเป็นคนขี้บ่น (ฉบับที่ 119), พ่อแม่ไม่ควรสอนลูกให้อยากเป็นเจ้าของคน หรือให้รักชาติโดยเกลียดคนต่างด้าว (ฉบับที่ 150), ควรเห็นใจและเข้าใจการกระทำของคนอื่น อย่าด่วนตัดสินคนเพียงผิวเผิน (ฉบับที่ 162) ดังนั้น เราจึงศึกษาทัศนะของหญิงจำนวน 149 ฉบับ เทียบเคียงกับทัศนะของชายจำนวน 148 ฉบับ กล่าวคือ

เมื่อพิจารณาเนื้อหาเกี่ยวกับความรักและความสัมพันธ์หญิงชายในคอลัมน์ทัศนะของหญิงจำนวน 149 ฉบับ สามารถจำแนกหมวดหมู่ได้ดังนี้

- ความรัก	จำนวน 38	ฉบับ
- การศึกษา อาชีพ และสิทธิสตรี	จำนวน 27	ฉบับ
- ผู้ชายดีและผู้ชายไม่ดี	จำนวน 27	ฉบับ
- การเลือกคู่	จำนวน 22	ฉบับ
- สามีดีและสามีไม่ดี	จำนวน 21	ฉบับ
- ผู้หญิงดีและผู้หญิงไม่ดี	จำนวน 21	ฉบับ
- ชูไทย ต่ำเทศ	จำนวน 15	ฉบับ
- ภรรยาดีและภรรยาไม่ดี	จำนวน 12	ฉบับ
- ความเป็นหญิง	จำนวน 11	ฉบับ
- ความสวย	จำนวน 5	ฉบับ
- ความโล่ง	จำนวน 0	ฉบับ

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาเกี่ยวกับความรักและความสัมพันธ์หญิงชายในคอลัมน์ทัศนะของชายจำนวน 148 ฉบับ มีรายละเอียดดังนี้

- ผู้หญิงดีและผู้หญิงไม่ดี	จำนวน 51	ฉบับ
- ภรรยาดีและภรรยาไม่ดี	จำนวน 30	ฉบับ
- การศึกษา อาชีพ และสิทธิสตรี	จำนวน 25	ฉบับ
- ความรัก	จำนวน 24	ฉบับ
- การเลือกคู่	จำนวน 22	ฉบับ
- ผู้ชายดีและผู้ชายไม่ดี	จำนวน 18	ฉบับ
- ชูไทย ต่ำเทศ	จำนวน 16	ฉบับ
- สามีดีและสามีนี้อดี	จำนวน 13	ฉบับ
- ความเป็นหญิง	จำนวน 13	ฉบับ
- ความใคร่	จำนวน 12	ฉบับ
- ความสวย	จำนวน 10	ฉบับ

ทั้ง 11 ประเด็นนี้ มีข้อนำสังเกตในเบื้องต้นว่า ผู้หญิงและผู้ชายให้ความสนใจในปริมาณที่ต่างกัน เช่น ผู้ชายเน้นหนักไปที่เรื่องคุณสมบัติที่ดีหรือไม่ดีของผู้หญิงและภรรยา ส่วนผู้หญิงให้ความสำคัญกับเรื่องความรักและความเสมอภาค ควบคู่ไปกับเรื่องคุณลักษณะที่ดีของผู้ชายและสามีนอกจากนั้น ในกรณีเรื่องความใคร่ซึ่งฝ่ายชายกล่าวถึงจำนวน 12 ฉบับ แต่ฝ่ายหญิงไม่มีการกล่าวถึงเรื่องเช็กส์เลย อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจมากกว่าก็คือในแต่ละเนื้อหาที่กล่าวถึงนั้น แต่ละฝ่ายอธิบายมันอย่างไร แตกต่างกันหรือไม่เช่นไร ซึ่งในที่นี้จะเรียงลำดับจากสิ่งที่ผู้หญิงให้ความสนใจมากที่สุดเป็นลำดับแรก แล้วไล่เรียงจนครบทั้ง 11 เนื้อหา

6.1 ความรัก

ความรักเป็นเนื้อหาที่ผู้เขียนฝ่ายหญิงนำเสนอถึง 38 ฉบับ จากจำนวนทั้งสิ้น 149 ฉบับ โดยมีมิติของความรักที่หลากหลาย ซึ่งจำแนกได้ 5 มิติด้วยกัน นั่นคือ รักนั้นสูงส่งเหนือกว่าความใคร่ ก้าวข้ามความต่าง ระวังความรัก หญิงรักเดียวมันคงแต่ชายรักหลายโลเล และอำนาจหญิงชายกับความรัก

ความรัก - รักนั้นสูงส่งเหนือกว่าความใคร่ จากทัศนะของหญิงจำนวน 9 ฉบับ ส่วนใหญ่มองว่าความรักเป็นเรื่องของหัวใจหรืออารมณ์ความรู้สึก มากกว่าเรื่องของเหตุผล ดังความว่า “ความรักมีอำนาจประหลาด ไม่ต้องการเหตุผล ผู้หญิงที่มีการศึกษาหรือไม่ก็ทำตามอารมณ์เหตุผลกับทุกอย่าง แต่กับความรักอาจไม่จำเป็น รู้ทั้งรู้ แต่หัวใจมันเรียกร้องให้รักเขา

คิดถึงเขา สงสารเขา และจากเขาไปไม่ได้”⁵⁵ นอกจากนั้น ผู้หญิงยังมองว่าความรักงดงามและละเอียดอ่อนกว่าความใคร่ “ที่คิดว่าเป็นความรักนี้ แท้ที่จริงเป็นความใคร่มากกว่า สมองและจิตใจไม่ได้มีส่วนด้วยเลย ภายเท่านั้นที่ทำพิษ ที่รู้สึกผู้ชายผู้นี้น่ารัก หลายครั้ง เมื่อทำกับเขาขัดใจกัน เขาก็จะทำให้ท่านคืนดีได้ด้วยเพียงวิธีจูบของเขา”⁵⁶

ไม่เพียงเท่านั้น ความรักยังมีคุณค่าเหนือกว่าเงินทอง เห็นได้จาก “แท้ที่จริงจะเรียกกันว่าเป็นความรักยังมีได้ ความรักเป็นความรู้สึกละเอียดอ่อนลึกซึ้งแห่งจิตใจโดยแท้ ควรจะเรียกว่าสิ่งนั้นเป็นความพึงพอใจ...ความไหลหลงในสมบัตินอกกายจะมันเหมาะกว่า”⁵⁷ อย่างไรก็ตาม มีผู้หญิงที่เห็นแย้งเรื่องนี้ 2 ท่าน โดยมองว่าเงินทองและปากท้องสำคัญกว่าความรัก นั่นคือ “ผู้ใดไม่กินเป็นไม่มี มัวแต่นั่งฝันถึงความรักก็อึด มีความสุข แต่พอไม่กินก็ต้องหิวทันที ไม่มีใครแน่ที่หายใจเข้าก็รัก หายใจออกก็รัก เห็นหน้าคนที่คุณรักก็อึด ดินฉันว่า ไม่ช้า ความรักก็คงทำให้คุณตาย”⁵⁸

ผู้หญิงส่วนใหญ่มองว่าความรักเป็นเรื่องของหัวใจ มีคุณค่าเหนือกว่าความใคร่ และสำคัญกว่าเงินทอง โดยผู้หญิงส่วนน้อยที่แย้งว่าปากท้องและเงินทองก็สำคัญ กล่าวได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสถาปนาให้ความรักเหนือกว่าความใคร่ มองว่าความรักบริสุทธิ์สูงส่งเรื่องเซ็กซ์เป็นสิ่งไม่ดี

ความรัก - ก้าวข้ามความต่าง ผู้หญิงไม่เพียงแต่จะเห็นว่าความรักเป็นสิ่งสูงส่งงดงาม ยังมองว่าความรักมีพลังนำพาให้ก้าวข้ามอุปสรรคและความแตกต่างระหว่างกันอีกด้วย ในที่นี้ มีทัศนะของหญิงจำนวน 5 ฉบับ ซึ่งอธิบายเรื่องดังกล่าว บางฉบับเอ่ยถึงความต่างทางศาสนา “ถ้าท่านรักกันดูดีมีพอ ท่านยอมไม่แคร์ในเรื่องศาสนา ท่านยอมไม่เอาสองสิ่งนี้มาขึ้นตราชู้คู่กัน เพราะท่านจะอยู่ร่วมกันด้วยหลักยึดมั่นอันเดียว คือ ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี”⁵⁹ อีกทั้งบางฉบับก็กล่าวถึงความต่างทางวัย “ผู้หญิงกับผู้ชายจะรักกันได้นั้นยอมหมายความว่า ระดับแห่งความคิดและความรู้สึกของเขาทั้งคู่ ได้มาบรรจบพบกัน ณ ที่จุด ๆ หนึ่งแล้วนั่นเอง ที่จุดนี้ไม่มีอายุ ไม่มีทั้งอาวุโสและความเยาว์”⁶⁰ นอกจากนี้ บางฉบับยังนำเสนอเรื่องความรักของผู้หญิงผู้พิการทางกาย โดยกล่าวว่า “คนที่มีความรักแล้วจะไม่พะวงถึงสิ่งบกพร่องเล็ก ๆ น้อย ๆ

⁵⁵ น้ำผึ้งรวง, “จะทำจริงนั้นแสนลำบาก,” *สตรีสาร*, ปลายกรกฎาคม 2498, 105.

⁵⁶ รุ่งทิวา, “หน้าเนื้อใจเสือ,” *สตรีสาร*, ต้นกันยายน 2494, 65.

⁵⁷ ทิพวาริ จิระพันธ์ุ, “เนื่องมาจาก รักแท้แท้จริงหรือ,” *สตรีสาร*, ปลายมีนาคม 2499, 97.

⁵⁸ ระริน, “ถูกแล้ว รักกินไม่ได้,” *สตรีสาร*, ปลายกันยายน 2499, 110.

⁵⁹ ยุพดี มงคลวัจน, “อย่างไรหนสำคัญกว่า ศาสนาหรือความรัก,” *สตรีสาร*, ต้นตุลาคม 2494, 69.

⁶⁰ รัชณีฉายา, “ไม่สำคัญที่อายุ,” *สตรีสาร*, ต้นมีนาคม 2499, 25.

เหล่านี้เลย ด้วยเหตุที่ความรักเป็นความงามในตัวของมันเองแล้ว จนไม่ต้องอาศัยความงามของรูปวัตถุมาประกอบอีก”⁶¹

เป็นที่น่าสังเกตในเบื้องต้นว่า การก้าวข้ามความแตกต่างในทัศนะของหญิงนั้น จำกัดเพียงเรื่องศาสนา วย และความพิการ มิได้มีมิติของเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ และชนชั้น แต่อย่างใด

ความรัก - ระวีงความรัก นอกเหนือจากการนำเสนอความรักในด้านดีงามแล้ว ยังมีทัศนะของหญิงที่คอยตักเตือนให้เห็นว่าความรักมีทั้งด้านที่หวานชื่นและขื่นขม เมื่อมีรักก็หมดรักกันได้ ต้องระวีงความรักให้ดี และหากผิดหวังแล้วก็ควรลุกขึ้นมาเริ่มใหม่ เพราะความรักมิได้มีเพียงครั้งเดียว โดยพบว่ามีทัศนะของหญิงเช่นนี้จำนวน 11 ฉบับ เช่น “ข้าพเจ้าคิดว่ารักนั้นเป็นความสุขสำหรับคนที่ช่างคิด และเป็นทุกข์ของคนที่ไม่เพียงแต่รู้สึก”⁶² หรือในลักษณะที่ว่า “ความรักจึงเกิดได้หลายครั้ง แต่ละครึ่งเราก็กินไว้แต่ต้นว่าเป็นรักแท้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นถ้านับคร่าว ๆ แต่ละคนก็เห็นจะมีรักแท้กันไม่ต่ำกว่า 2-3 หนกว่าจะตายไปจากโลกนี้”⁶³ รวมทั้งเรื่องที่ว่าความรักทำให้คนตาบอด “เวลาที่รักกัน ต่างฝ่ายต่างก็มองไม่เห็นข้อบกพร่องกัน เมื่อได้ร่วมชีวิตกันด้วยการแต่งงานแล้ว ต่างฝ่ายจะมองเห็นอุปนิสัยที่แท้จริง ย่อมเป็นบ่อเกิดของความไม่สงบในครอบครัว”⁶⁴

เห็นได้ว่า ผู้หญิงเข้าใจในเรื่องความรัก มิได้มองเพียงแต่ด้านดีงามเท่านั้น ยังตักเตือนฝ่ายหญิงด้วยกันให้ระมัดระวังด้านร้ายของความรัก และชี้ให้เห็นวงจรของความรัก ว่าช่วงรักกันใหม่ ๆ ล้วนมองเห็นแต่ด้านดีของกันและกัน รวมทั้งแนะนำมิให้ยึดติดกับความรักมากนัก หากต้องเลิกรักกันก็ควรมีชีวิตใหม่ต่อไป

ความรัก - หญิงรักเดียวมันคงแต่ชายรักหลายโลเล กล่าวได้ว่า เรื่องรักนั้นสูงส่งก้าวข้ามความต่าง และระวีงความรัก ล้วนเกี่ยวกับความรักในลักษณะทั่ว ๆ ไป ขณะที่เรื่องหญิงรักเดียวมันคงแต่ชายรักหลายโลเลนั้น เกี่ยวโยงกับความสัมพันธ์หญิงชายโดยตรง ในที่นี้ทัศนะของหญิงจำนวน 11 ฉบับ ต่างนำเสนอในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ ผู้หญิงรักแท้มันคง แต่ผู้ชายรักง่ายหน่ายเร็ว เห็นได้จาก “อุทาหรณ์มีมากเหลือเกินที่ผู้ชายซึ่งเคยออกจะอ่อนสารพันเมื่อครั้งยังเป็นคู่รักนั้น พอกาลเวลาล่วงไปได้สักปีสองปีที่ชกจะเดินลำหน้าเร็วจีจันภรรยาวิ่งตามแทบไม่ทันทีเดียว”⁶⁵ ดังนั้น ผู้หญิงจึงต้องระวีงค่าลงจากฝ่ายชาย “ก่อนที่ท่านหญิงจะเชื่อใจ

⁶¹ รัชณีฉายา, “ในความรักไม่มีปมด้อย,” *สตรีสาร*, ต้นเมษายน 2495, 67.

⁶² นิราศ ณ นาวัน, “รักนั้นฉันใด,” *สตรีสาร*, ปลายกรกฎาคม 2497, 18.

⁶³ รัชณีฉายา, “รักกันที่ตรงไหน,” *สตรีสาร*, ต้นกุมภาพันธ์ 2499, 89.

⁶⁴ แก้วตา, “ความรักกับการแต่งงาน,” *สตรีสาร*, ปลายสิงหาคม 2499, 23.

⁶⁵ รัชณีฉายา, “จนกว่าจะสิ้นลมปราณ,” *สตรีสาร*, ปลายพฤษภาคม 2495, 21.

และมันใจในคำรักของเขา จงอย่าได้หลงแต่เพียงลมปากที่ใคร ๆ ก็พูดได้ด้วยกันทั้งนั้น แต่ทว่า จะมีความจริงใจประการใดและเพียงใดนั้น เป็นเรื่องที่ควรไตร่ตรองเสียก่อน”⁶⁶

ทัศนะของหญิงดังกล่าวนี้ เท่ากับยอมรับว่าเพศหญิงเป็นฝ่ายรักเดี่ยวใจเดี่ยว ส่วนเพศชายเป็นฝ่ายเจ้าชู้หลายใจ

ความรัก - อำนาจหญิงชายกับความรัก จากทัศนะของหญิงจำนวน 10 ฉบับ ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ ปรากฏว่ามี 6 ฉบับ ซึ่งยอมรับว่าผู้ชายเป็นฝ่ายกระทำการในความรัก และผู้หญิงต้องจำยอมทุกอย่าง แม้จะถูกทำร้ายก็ตาม เห็นได้จาก “ผู้ชายอยู่เพื่อรัก เท่า ๆ กับที่ผู้หญิงอยู่เพื่อถูกรัก ผู้ชายจะรักหญิงที่คนก็ได้ เพราะเขาอยู่เพื่อประสาทพลังให้แก่หญิงที่ได้รับรักนั้น และการที่จะดีผู้ชายเพราะเหตุที่รักมากครั้งก็ไม่ถูกทีเดียว เพราะมันอยู่ที่ผู้หญิงต่างหาก ในการที่จะยอมให้เขารักหรือไม่”⁶⁷ หรือในกรณีที่ว่า “ความจริงเธอเห็นความชั่วของสามีทุกอย่าง แต่เพราะความรักความสงสาร และความผูกพันทำให้เธอจากเขาไปไม่ได้”⁶⁸

ในทางตรงกันข้าม มีจำนวน 4 ฉบับ ที่เสนอให้ผู้หญิงแยกทางกับสามี อาย่าอมทนให้เขาทุบตี ความว่า “ในกรณีที่ถูกรักสามีทุบตีอยู่เป็นนิจนั้น หากควรอดทนไม่ ผลร้ายไม่ได้เกิดกับภรรยาคนเดียว สะท้อนไปถึงลูกด้วย ลูกเห็นแม่ถูกพ่อทารุณเสมอ ทำให้จิตใจเศร้าหมองหดหู่”⁶⁹ รวมทั้งเสนอให้เข้าใจผู้หญิงด้วยกัน อาย่ามอดคตกันเอง เช่นกรณีผู้หญิงตัดสินใจฆ่าตัวตาย “ความรักเป็นของมีค่า แต่จะมีค่ามากน้อยเพียงไร ต้องขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล . . . ตราบใดที่เธอขาดรักซึ่งเป็นความสุขทางใจแล้ว เธอก็ไม่ปรารถนาสิ่งใด ทุกอย่างจะไม่ช่วยให้ชีวิตเธอแจ่มใส เมื่อหัวใจต้องห่อเหี่ยวเช่นนั้นานวัน เธอทนไม่ได้ และก็ตัดใจลาโลกไป”⁷⁰

กล่าวได้ว่า ในด้านหนึ่งนั้นผู้หญิงก็สยบยอมต่อการจัดวางให้ตนเองเป็นฝ่ายถูกกระทำการ แต่อีกด้านหนึ่งก็พยายามปลดปล่อยตนเองจากการครอบงำของผู้ชายเช่นกัน

ในมิติของความรักนั้น ผู้หญิงมองว่าความรักเป็นสิ่งสูงส่ง สำคัญกว่าความใคร่และเงินทอง ความรักช่วยให้ก้าวข้ามความต่างด้านวัยและศาสนา แต่ผู้หญิงก็ต้องเท่าทันความรัก เพราะมันมีทั้งด้านที่หวานและขม นอกจากนี้ ฝ่ายหญิงยังมองว่าผู้ชายเจ้าชู้ แต่ตนเองรักเดี่ยวใจเดี่ยว รวมทั้งจัดวางให้ฝ่ายชายเป็นผู้กระทำการในความรัก นั่นคือ “ชายรัก หญิงถูกรัก” ทั้งนี้ มีผู้หญิงบางส่วนเสนอให้แยกทางกับสามีที่ทำร้ายทุบตีหรือมีหญิงอื่น

⁶⁶ ทิพวาริ จิระพันธ์ุ, “อย่าแนใจอะไรกับรัก,” *สตรีสาร*, ปลายธันวาคม 2498, 106.

⁶⁷ ยุพยงค์, “ผู้หญิงรักเพื่ออยู่ แต่ผู้ชายอยู่เพื่อรัก,” *สตรีสาร*, ต้นสิงหาคม 2491, 33.

⁶⁸ นำผึ้งรวง, “จะทำจริงนั้นแสนลำบาก,” *สตรีสาร*, ปลายกรกฎาคม 2498, 105.

⁶⁹ บัวขาว, “ธรรมะกับผู้ครองเรือน,” *สตรีสาร*, ปลายสิงหาคม 2498, 109.

⁷⁰ วลัยมิตร ณ อักษร, “น่านาคติของรัก,” *สตรีสาร*, ปลายกันยายน 2498, 34.

อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของชายกล่าวถึงเรื่องความรักจำนวนทั้งหมด 24 ฉบับ โดยมองว่าความรักเป็นสิ่งสูงส่งจำนวน 8 ฉบับ และให้ระวิงพิษสงของความรักจำนวน 8 ฉบับ รวมทั้งเรื่องความรักก้าวข้ามความต่างทางชนชั้น ศาสนา และเชื้อชาติ จำนวน 3 ฉบับ นอกจากนี้ ยังนำเสนอความรักรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า รักแบบมิตรภาพหรือพลาทอนิก (Platonic Love) จำนวน 3 ฉบับ เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่มีการกล่าวถึงความเจ้าชู้หลายใจและการทำร้ายร่างกายภรรยาในทัศนะของชาย แม้เพียงสักฉบับ

6.2 การศึกษา อาชีพ และสิทธิสตรี

ในทัศนะของหญิงกล่าวถึงเรื่องคุณค่าของเพศหญิง การศึกษา การประกอบอาชีพ การทำงานบ้าน และสิทธิสตรี จำนวนทั้งหมด 27 ฉบับ โดยจำแนกเป็น 3 มิติ คือ การศึกษา อาชีพและงานบ้าน รวมทั้งสิทธิสตรี

เรื่องการศึกษานั้น ปรากฏในทัศนะของหญิงจำนวน 5 ฉบับ โดยทั้งหมดเห็นควรให้ผู้หญิงได้มีการศึกษาที่เท่าเทียมกับผู้ชาย เห็นได้จาก “ผู้หญิงควรได้รับการสนับสนุนให้ได้รับการศึกษาไม่น้อยไปกว่าผู้ชายนั้น มีเหตุผลหลายประการด้วยกัน ที่เห็นได้ง่าย ๆ ก็คือ ประการแรก ในฐานะมนุษย์หรือพลเมืองโลกคนหนึ่ง เธอมีหน้าที่จะต้องทำตนให้เป็นมนุษย์ที่มีความรู้พอครองตัวอยู่ได้ในโลกอันทวีความคับขันยิ่งขึ้นนี้”⁷¹ แม้แต่สาขาแพทยศาสตร์ก็ไม่ควรกีดกันเพศหญิง “ปรากฏว่าในการประชุมคณะรัฐมนตรีก็อุตสาหกรรมก็อุตสาหกรรมเสนอให้สตรีอนสิทธิของหญิงมิให้ศึกษาวิชาการแพทย์! ซึ่งข้อนี้ก็ยิ่งจะทำให้เราสลัดใจมากขึ้นไปอีก”⁷²

เรื่องอาชีพและงานบ้านนั้น มีในทัศนะของหญิงจำนวน 7 ฉบับ โดยมี 3 ฉบับที่เสนอว่าผู้หญิงควรภูมิใจในหน้าที่แม่บ้าน ไม่ควรออกไปทำงานหาเงินนอกบ้าน “ภัยทะมึนกำลังรออยู่เบื้องหน้าความดีนของมารดาที่ละทิ้งหน้าที่แม่ของโลก ออกแสวงหาสิทธิเท่าเทียมชาย”⁷³ ตรงกันข้าม ทัศนะของหญิงจำนวน 4 ฉบับ แย้งว่าผู้หญิงควรประกอบอาชีพนอกบ้าน “โลกปัจจุบันมิใช่โลกเดียวกับสมัยที่ผู้ชายมีหน้าที่ทำงานแต่ฝ่ายเดียว และผู้หญิงพึงใส่ใจแต่ในธุรกิจการบ้าน การหุงหาอาหาร และการเลี้ยงลูกเท่านั้น หากเป็นสมัยที่ทั้งหญิงและชายต้องทำงานร่วมกัน เดินเคียงบ่าเคียงไหล่กันไป”⁷⁴ และภรรยาคาดหวังให้สามีช่วยทำงานบ้าน ดังคำกล่าวที่ว่า “ผมกวาดบ้านแทบทุกวันแหละครับ บางวันก็ถูด้วย ไมใช่งานของผู้หญิงหรือของผู้ชายอะไรหรอกครับ ในเมื่อมันเป็นงานใต้หลังคาเรือนของเราเอง”⁷⁵

⁷¹ ดิฉันเอง, “ผู้หญิงไม่ควรเรียนมาก?”, *สตรีสาร*, ต้นมีนาคม 2495, 71.

⁷² ผู้หญิงคนหนึ่ง, “ผู้หญิงไม่ควรเรียนรู้อ?”, *สตรีสาร*, ปลายมีนาคม 2494, 19.

⁷³ มาณศรี, “สิทธิเท่าเทียมชาย,” *สตรีสาร*, ฉ. 154 (ปลายพฤศจิกายน 2497, 29).

⁷⁴ ยุพดี มงคลวัจน, “อาณาจักรของผู้หญิง,” *สตรีสาร*, ต้นมีนาคม 2493, 17.

⁷⁵ สุธาณี, “หลังคาเดียวกัน,” *สตรีสาร*, ต้นมิถุนายน 2497, 95.

เรื่องสิทธิสตรีหรือความเสมอภาคระหว่างหญิงชายนั้น มีในทัศนะของหญิงจำนวน 15 ฉบับ โดยเข้าข้างฝ่ายหญิงจำนวน 11 ฉบับ ทั้งการตั้งคำถามต่อสังคมที่ให้คุณค่าลูกชายมากกว่าลูกสาว “อนิจจาลูกหญิงเอ๋ย แม้แต่ยังมีทันทเยี่ยมหน้ามามองโลก ก็ยังไม่อยู่ในชายแห่งความต้องการในจุดแรกเสียแล้ว แม้ว่าคุณสมบัติของเจ้า ทั้งความต้องการของโลกในผู้หญิงมีไม่น้อยกว่าผู้ชายเลย”⁷⁶ หรือการประณามหญิงโสดมากกว่าชายโสด “ความจริงก็มีชายโสดมากต่อมาก แต่ก็ยังเป็นเพียงความทิ้งหรือสนเท่ห์แก่ใจเท่านั้น ไม่ถึงขั้นเสียดสีต่างต่างนานา เช่น หญิงโสดทั้งหลาย และแน่ละ สำหรับผู้มีจิตใจไหวหวั่นหรือไม่หนักแน่นพอ ก็อาจจะเทือนใจมิใช่น้อยในคำกล่าวที่ว่าเป็น ‘สาวที่มึทึก’ บ้าง ‘สาวแก่’ บ้าง”⁷⁷

นอกจากนี้ ผู้หญิงยังเปิดเผยว่าภรรยา มีสถานะเหมือนกับทาสหรือคนรับใช้ “เพราะภรรยาของเขา จะเป็นทั้งคู่ชีวิต มิตรแท้ แม่ครัว พี่เลี้ยง และคนรับใช้พร้อมเสร็จ”⁷⁸ โดยเสนอว่าการเป็นโสดก็คือทางเลือกที่ดีที่สุดสำหรับฝ่ายหญิง “หญิงบางคนมีตำแหน่งหน้าที่สูงจนผู้ชายต้องอิจฉา ผู้หญิงที่อยู่ในสภาพเช่นนี้ ถ้าเพื่อเหตุผลอย่างแต่ก่อน เธออาจไม่ต้องแต่งงานก็ได้ เพราะเธอมีพร้อมแล้ว เธอไม่ต้องคอยง้อผู้ชาย”⁷⁹

ไม่เพียงเท่านั้น ฝ่ายหญิงยังเสนอให้เข้าใจผู้หญิงที่ต้องทำแท้ง และเรียกร้องให้ฝ่ายชายต้องร่วมรับผิดชอบ “ผู้หญิงท้องได้ตามลำพังตนเองหรือ หญิงกำลังเคราะห์ร้ายเพราะการท้อง แต่ชายผู้ทำให้หญิงเกิดท้องไม่ต้องได้รับเคราะห์กรรมอย่างใดเลย บางคราวกับยกย่องระหว่างกันเองว่า เป็นเจ้าชู้ดี ได้หญิงเป็นเมียแล้วไม่ต้องเลี้ยง”⁸⁰ อีกทั้งยังตีแผ่ให้เห็นว่าผู้ชายไม่ยอมรับความเท่าเทียมกันทางเพศ “และกล่าวว่าหญิงก็คอยแต่อดวิเศษรำไป นี่ก็เป็นการกดหญิงไว้ไม่ให้หญิงแสดงความสามารถวิธีหนึ่งเหมือนกัน คล้ายกับว่าไม่เห็นด้วยในการที่หญิงได้สิทธิเท่าเทียมชาย”⁸¹ อย่างไรก็ตาม มีผู้หญิงที่เห็นต่างจำนวน 4 ฉบับ โดยมองว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอและต้องพึ่งพิงผู้ชาย “ธรรมชาติสร้างให้ผู้หญิงเป็นเพศอ่อนแออย่างอ่อนโยน และสังคมก็กำหนดให้เป็นข้างเท้าหลัง ผู้หญิงจึงเป็นฝ่ายจะได้รับการพิทักษ์คุ้มครอง และการเลี้ยงดูจากชาย เพศแข็งแรงและเพศทำมาหากิน”⁸²

ในทัศนะของชายนั้น มีเรื่องการศึกษา อาชีพ และสิทธิสตรี ทั้งหมด 25 ฉบับ โดยมีความเห็นเชิดชูความเสมอภาคหญิงชายจำนวน 12 ฉบับ ทั้งเรื่องเห็นด้วยกับการศึกษาที่เท่าเทียม

⁷⁶ สันติ, “ความอาภัพของลูกผู้หญิง,” สตรีสาร, ต้นมีนาคม 2491, 12.

⁷⁷ ทิพวาริ จีระพันธ์, “จะตองกลัอะไรกับชีวิตโสด,” สตรีสาร, ปลายกรกฎาคม 2499, 37.

⁷⁸ รัชนิฉายา, “เหตุที่ผู้ชายแต่งงาน,” สตรีสาร, ต้นมิถุนายน 2496, 33.

⁷⁹ สุจิตรา อินทนิยม, “อยู่เป็นโสดดีกว่า,” สตรีสาร, ปลายมีนาคม 2498, 95.

⁸⁰ สุภัทร, “ใครเป็นคนผิด?,” สตรีสาร, ต้นพฤษภาคม 2491, 11.

⁸¹ ป. ชุนแสง, “เนื่องมาจาก หญิงวิเศษกว่าชายจริงหรือ?,” สตรีสาร, ต้นมกราคม 2498, 107.

⁸² ดิฉันเอง, “ใครบ้างไม่รักเงิน?,” สตรีสาร, ปลายกรกฎาคม 2492, 19.

การยอมรับความสามารถของผู้หญิง อยากรู้ให้ผู้หญิงลุกขึ้นต่อสู้ทั้งในเรื่องครอบครัวและการเมือง รวมทั้งให้ผู้ชายร่วมรับผิดชอบกรณีผู้หญิงทำแท้ง อย่างไม่ดี ทักษะของชายอีก 13 ฉบับ มองว่าผู้หญิงอ่อนแอ เสื่อมเสียง่าย ควรทำงานบ้านเป็นแม่ศรีเรือนต่อไป อยู่กินเหล่าและหลายใจแบบผู้ชาย รวมทั้งอย่ามาเป็นนักการเมืองเพราะชอบแข่งขันและอิจฉากัน

6.3 ผู้ชายดีและผู้ชายไม่ดี

ในทัศนะของหญิง กล่าวถึงเรื่องผู้ชายดีและผู้ชายไม่ดี หรือผู้ชายที่ผู้หญิงปรารถนา จำนวนทั้งหมด 27 ฉบับ โดยมีถึง 10 ฉบับ ที่เห็นว่าต้องเป็นสุภาพบุรุษ ด้วยการให้เกียรติผู้หญิง ไม่ปากโป้ง และไม่สูบบุหรี่ในโรงหนัง “ผู้ชายสมัยก่อนดวลดาบกันเพื่อรักษาเกียรติของสตรีไว้ ผู้ชายสมัยนี้จับมือสร้างมิตรภาพกันเมื่อได้ร่วมกล่าวร้ายต่อสตรี ดังนั้นเราคงจะเห็นได้ว่าแล้วกระมังว่าเพศอ่อนแอของสมัยนี้คือใคร”⁸³ และมีจำนวน 8 ฉบับ ที่ไม่ชอบผู้ชายเจ้าชู้ อีกทั้งมีจำนวน 2 ฉบับ ที่รังเกียจผู้ชายติดสุราและการพนัน นอกจากนั้นก็เห็นประเด็นปลีกย่อยต่าง ๆ เช่น ต้องรักเด็ก ไม่งก ไม่เป็นแมงดา ฯลฯ

ในอีกด้านหนึ่งนั้น ทักษะของชายเอ่ยถึงเรื่องผู้ชายดีและผู้ชายไม่ดี จำนวน 18 ฉบับ โดยนำเสนอว่าผู้ชายที่ดีต้องไม่เจ้าชู้จำนวน 6 ฉบับ รองลงมาคือต้องเป็นสุภาพบุรุษ ด้วยการเสียสละที่หนึ่งให้กับสตรี ซึ่งมีจำนวน 3 ฉบับ อย่างไรก็ตาม ยังมีทักษะของชาย 1 ฉบับ ที่เสนอว่าผู้ชายที่ดีต้องเจ้าชู้ เพราะจะรู้วิธีทำให้ผู้หญิงมีความสุขทางเพศ รวมทั้งอีก 1 ฉบับ ที่มองว่าเมื่อได้เสียกับหญิงใดแล้ว ต้องเปิดเผยเพื่อมิให้หญิงนั้นเปลี่ยนคู่นอนไปเรื่อย ๆ

6.4 การเลือกคู่

ในทัศนะของหญิง มีเกี่ยวกับการเลือกคู่ครองจำนวน 22 ฉบับ โดยมีถึง 5 ฉบับที่มองว่าการแต่งงานเป็นความเสี่ยง ควรอยู่เป็นโสดดีกว่า “คนหนุ่ม ๆ สาว ๆ มักจะลืมนึกถึงความจริงเมื่อมีรักก็นึกถึงแต่จะเข้าสู่ประตูวิวิธและฝันว่าจะพบแต่ความหวานสดชื่นตลอดไป แต่ผู้ที่เข้าประตูนั้นแล้วหลายร้อยคนอยากกระโจนออกมา”⁸⁴ และมีจำนวน 4 ฉบับที่ให้ผู้หญิงตัดสินใจอย่างรอบคอบก่อนแต่งงาน “อย่าคิดว่าการสมรสคือการเปิดเป้าปัญหาต่าง ๆ ต้องคิดให้รอบคอบสำรวจตนเองให้มั่นใจว่าพร้อมหรือไม่สำหรับเรื่องยุ่งยากที่จะตามมา เช่น การเงิน ญาติพี่น้องอดีต และความเข้าใจในตัวเองที่สามี”⁸⁵ นอกจากนี้ มีจำนวน 4 ฉบับซึ่งเสนอเรื่องพื้นที่และวิธีการแบบใหม่ของการพบปะหรือเลือกคู่ครอง ขณะที่ มีจำนวน 3 ฉบับซึ่งยังถกเถียงกันไม่ลงตัวว่า หนุ่มสาวควรเลือกคู่กันเอง หรือให้ผู้ใหญ่เป็นฝ่ายจัดการ

⁸³ อัครวิณี, “เพศไหนอ่อนแอ,” *สตรีสาร*, ตันธันวาคม 2494, 66.

⁸⁴ ข. มิตกรกุล, “พนันชีวิต,” *สตรีสาร*, ปลายพฤษภาคม 2498, 109.

⁸⁵ วลีรัตน์ นิธิกร, “เธอพร้อมแล้วหรือ?,” *สตรีสาร*, ตันสิงหาคม 2497, 21.

ในทัศนะของชาย มีเรื่องการเลือกคู่ครองจำนวน 22 ฉบับ โดยมี 5 ฉบับที่ไม่เห็นด้วยกับพื้นที่และวิธีการแบบใหม่ในการจับกัน เช่น การบอกรักในวันวาเลนไทน์ หรือสมาคมสื่อสมรส เป็นต้น และมีจำนวน 4 ฉบับที่มองว่าผู้หญิงไม่แต่งงาน เท่ากับโง่และผิดธรรมชาติ นอกจากนี้ มี 3 ฉบับที่ไม่อยากให้อัดฉีดแต่งงานอย่างใหญ่โตเพราะเปลืองเงินทอง อีกทั้งมี 3 ฉบับที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้ว่าควรเลือกคู่กันเองหรือให้ผู้ใหญ่เลือกให้

6.5 สามีสดีและสามีไม่ดี

สามีสดีและสามีไม่ดี หรือสามีที่ผู้หญิงปรารถนา ปรากฏอยู่ในทัศนะของหญิงจำนวน 21 ฉบับ โดยมีถึง 8 ฉบับที่เห็นว่าต้องเอาใจใส่ภรรยาและลูก “ผู้หญิงแต่งงานเพื่อให้เป็นที่รักไม่ใช่เพื่อเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกแก่ท่าน อนึ่งภาระอันหนักของแม่บ้านจะดูเบาบางลงถ้าเพียงแต่สามีสดีจะให้ความรักแก่ภริยาอย่างเสมอต้นเสมอปลายเท่านั้น ความรักทำให้งานเบา”⁸⁶ และมี 7 ฉบับที่ต้องไม่เจ้าชู้ไม่นอกใจภรรยา “ถ้าสามีสดีทุกคน ลองหลับตานึกถึงว่า ภริยาที่รักสุดสวาทของตนไปทำนอกใจกับชายอื่น เรามีกnowledgeอย่างไร บางทีจะเป็นเครื่องทำให้เห็นใจและกระทำให้ชีวิตวิวิธของทุก ๆ ครอบครัวมีความสุขมากขึ้น”⁸⁷ นอกจากนี้ ยังต้องช่วยภรรยาทำงานบ้านอีกจำนวน 4 ฉบับ “ภรรยาคนหนึ่ง ไม่ได้ทำงานนอกบ้าน แต่ต้องทำหน้าที่ทั้งเมียและแม่อย่างหนัก อยากให้ชายไทยเป็นเหมือนชายอเมริกันที่ช่วยภรรยาทำงานบ้าน”⁸⁸

ในทัศนะของชายมีประเด็นสามีสดีจำนวน 13 ฉบับ เน้นเรื่องต้องเอาใจใส่ภรรยาและช่วยทำงานบ้านจำนวน 6 ฉบับ และยังคงเถียงกันไม่จบว่าควรเจ้าชู้หรือไม่ควรเจ้าชู้จำนวน 5 ฉบับ รวมทั้งต้องไม่ติดเหล้าอีก 2 ฉบับ

6.6 ผู้หญิงดีและผู้หญิงไม่ดี

ในทัศนะของหญิง นำเสนอเรื่องผู้หญิงดีและไม่ดีจำนวน 21 ฉบับ โดยมี 6 ฉบับซึ่งเห็นว่าผู้หญิงที่ดีนั้นไม่ควรผ่านมือชายมาก่อน ต้องเป็นกุลสตรี และรักษานวลสงวนตัว “ครั้งแรกที่หญิงมอบความรักไว้ให้ชายใดนั้น หมายถึงหัวใจของเธอมีมลทินแล้วเป็นครั้งแรก มันเป็นรอยจารึกไว้ในหัวใจชีวิต”⁸⁹ รวมทั้งมี 3 ฉบับว่าผู้หญิงดีต้องไม่เป็นเมียน้อยหรือยุ่งเกี่ยวกับสามีสคนอื่น “เขาจะต้องแนะนำให้เธอหยุดยั้งการดำเนินความรักกับชายนี้เสีย อันเป็นคำแนะนำที่ถูก

⁸⁶ รัชนิญา, “สามีสดีไม่ต้องเกี่ยวภริยา?”, *สตรีสาร*, ต้นสิงหาคม 2492, 56.

⁸⁷ ชลธิชา, “เขารัก รักนั้นประการใด,” *สตรีสาร*, ปลายกรกฎาคม 2491, 31.

⁸⁸ สวรรทม ระรวยรัตน์, “ภริยาเป็นศรีสวัสดิ์แสดง คักดีสง่าแก่สามีส,” *สตรีสาร*, ต้นพฤศจิกายน 2494, 61, 63.

⁸⁹ สายจิตต์-สิริมาส, “เจ้าชู้ปากเสีย,” *สตรีสาร*, ปลายมกราคม 2492, 33.

แต่ยอมไม่เป็นที่พึงปรารถนาแก่เธออย่างแน่นอน เพราะเธอได้ ‘ลุ่มหลงเขาเต็มชีวิตจิตใจ’ เสียแล้ว”⁹⁰ นอกจากนั้นก็แยกย่อยว่าหญิงดีต้องอ่อนหวานจำนวน 2 ฉบับ ต้องเห็นความรักดีกว่าเงินทองจำนวน 2 ฉบับ และต้องเป็นแม่บ้านแม่เรือนอีก 2 ฉบับ

ในทัศนะของชาย มีเรื่องผู้หญิงดีและไม่ดีมากถึง 51 ฉบับ โดยเน้นเรื่องกุลสตรี รักนวลสงวนตัว และแม่ศรีเรือน จำนวน 24 ฉบับ อีกทั้งนำเสนอว่าไม่ควรหลายใจ เห็นแก่เงิน และแต่งตัวโป้ จำนวน 16 ฉบับ เป็นที่น่าสังเกตว่า ใน 16 ฉบับนี้ มีเรื่องการทำคุณค่าของพรหมจรรย์อยู่ด้วย 1 ฉบับ นั่นคือ “นางสงสารเพียงไร เธอเอาพรหมจรรย์เป็นเดิมพัน เพื่อแลกกับความหรูหราและความสบาย”⁹¹ นับเป็นการใช้คำว่า “พรหมจรรย์” ครั้งแรกบนพื้นที่แห่งนี้ก็เป็นได้

6.7 ชูไทย ด่าเทศ

ในทัศนะของหญิง มีเรื่องชูไทย ด่าเทศ จำนวน 15 ฉบับ ซึ่งถกเถียงกันเรื่องความเป็นไทยกับความเป็นตะวันตก โดยผูกโยงสิ่งเก่าเข้ากับความเป็นไทย และสิ่งใหม่เข้ากับความเป็นตะวันตก ทั้งนี้ มี 6 ฉบับที่เห็นว่าของเก่าและความเป็นไทยเป็นสิ่งไม่ดี ของใหม่และความเป็นตะวันตกเป็นสิ่งที่ดี โดยเฉพาะอยากให้สามีไทยช่วยทำงานบ้านเหมือนชายอเมริกัน “ท่านคงจะไม่ทราบหรือกว่า การที่สามีจะสละเวลาอันมีค่ามาช่วยทำงานนิด ๆ หน่อย ๆ ในบ้านนั้น นำความชื่นใจมาให้ภรรยาของท่านมากมายเพียงไร . . . ไม่มีพ่อบ้านไทยคนไหนดอกที่จะช่วยภรรยาล้างชามเหมือนพ่อบ้านอเมริกัน”⁹² ในด้านตรงกันข้าม มี 9 ฉบับที่วิพากษ์ตะวันตกและของใหม่ อยากให้หญิงไทยเป็นกุลสตรีแบบเก่า ไม่เร่าร้อน และไม่เห็นแก่เงินทองมากกว่าความรัก “การทำตัวฟรีและอิสระอย่างหญิงอเมริกันเป็นสิ่งเหมาะสมและสมกับชนชาติของเขาเท่านั้น แต่อาจไม่เป็นการนำคุณเลยที่หญิงไทยเรา ซึ่งเคยสงบเสงี่ยมจะลุกขึ้นกระโดดโลดเต้นโจนทะยานตามอย่างเขาเพื่อแสดงว่าเราเจริญ”⁹³

ในทัศนะของชาย มีเรื่อง ชูไทย ด่าเทศ จำนวน 16 ฉบับ โดยมีเพียง 3 ฉบับที่ชื่นชมตะวันตก ที่เหลืออีก 13 ฉบับ ล้วนตำหนิของใหม่และความเป็นตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย การเต้นลีลาศ เนื้อหาในภาพยนตร์ และวันวาเลนไทน์ เพราะสิ่งเหล่านี้ทำให้หญิงไทยไม่เรียบร้อยอ่อนหวานเหมือนในอดีต

⁹⁰ อัครวิณี, “อย่าเกี่ยวข้องชาย ต้องห้าม,” *สตรีสาร*, ปลายตุลาคม 2494, 69-70.

⁹¹ นิมมานรดี, “รักกินไม่ได้,” *สตรีสาร*, ปลายสิงหาคม 2499, 22.

⁹² ประนอม สัจฉกร, “แต่พ่อบ้านไทย,” *สตรีสาร*, ต้นเมษายน 2497, 98.

⁹³ ประนอม สัจฉกร, “สำคัญที่การวางตัว,” *สตรีสาร*, ปลายเมษายน 2498, 103-104.

6.8 ภรรยาดีและภรรยาไม่ดี

ในทัศนะของหญิง มีเรื่องภรรยาดีและไม่ดีจำนวน 12 ฉบับ จำแนกเป็นเรื่องต้องทำงานบ้าน 4 ฉบับ ต้องเอาอกเอาใจสามี 3 ฉบับ และยอมทนเมื่อสามีมีหญิงอื่น 2 ฉบับ เช่น “ปล่อยให้เขามีความลับของเขาบ้าง (หรือปล่อยให้เขาคิดว่าเขาดี) เพราะความรักนั้นจะยึดเยื้ออยู่นานกว่า ถ้าท่านไม่ขยันพรรณนารายละเอียดของมันบ่อยเกินไป”⁹⁴ รวมทั้งห้ามเก่งเกินหน้าเกินตาสามีจำนวน 2 ฉบับ เช่นภรรยาคนหนึ่งซ่อมอุปกรณ์ไฟฟ้าได้ทุกอย่าง แต่เธอต้องแสร้งว่าทำไม่เป็น “ด้วยธรรมชาติผู้ชายย่อมไม่ชอบผู้หญิงที่สามารถทำอะไรได้ไปเสียทุกอย่าง โดยเฉพาะในสิ่งที่ควรจะเป็นหน้าที่ของเขา”⁹⁵

ในทัศนะของชาย มีเรื่องภรรยาดีและไม่ดีจำนวน 30 ฉบับ โดยต้องเป็นแม่ศรีเรือนจำนวน 15 ฉบับ และต้องให้สามีเป็นผู้นำ ไม่หึงหวง จำนวน 11 ฉบับ นอกจากนั้น ก็เป็นเรื่องอื่น ๆ เช่น ไม่มมงายกับโชคกลาง ไม่ติดพันนั้น ฯลฯ

6.9 ความเป็นหญิง

ในทัศนะของหญิง นำเสนอเรื่องความเป็นหญิงจำนวน 11 ฉบับ โดยมี 9 ฉบับที่เปรียบผู้หญิงเหมือนกับดอกไม้ เป็นเพศที่อ่อนแอ และชอบให้อารมณ์ “สรุปได้ว่า ผู้หญิงพึงปฏิบัติตนให้เหมือนดอกไม้ ดอกไม้เป็นที่น่าชมเพราะความงามบอบบางฉฉฉฉฉฉ ผู้หญิงพึงเป็นที่ชื่นใจเพราะความนุ่มนวล”⁹⁶ ฉบับอื่นที่เหลือเป็นเรื่องการรักสวयรักงาม และชอบการแต่งตัว

ในทัศนะของชาย นำเสนอเรื่องความเป็นหญิงจำนวน 13 ฉบับ โดยทั้งหมด 13 ฉบับมองว่าผู้หญิงเหมือนดอกไม้ของชาติ อ่อนแอ ชอบให้อารมณ์ และเชื่อในโชคกลาง

6.10 ความสวย

ในทัศนะของหญิง มีเรื่องความสวยจำนวน 5 ฉบับ โดยทั้ง 4 ฉบับเน้นว่าความสวยขึ้นอยู่กับจิตใจมากกว่าหน้าตา “เพราะความสวยควรจะมาจากใจอันสบาย ผ่องใสชุ่มชื้นมากกว่าจิตใจที่ขุ่นหมองกลัดกลุ้มแม้กายได้ใบหน้างาม มีใช้หรือ”⁹⁷ อีกหนึ่งฉบับเสนอว่าควรสวยด้วยธรรมชาติ มีใช้เพราะเครื่องสำอาง

ในทัศนะของชาย มีเรื่องความสวยจำนวน 10 ฉบับ โดยมี 5 ฉบับที่ไล่เรียงลักษณะของความงามไปที่ละส่วนของร่างกาย นับตั้งแต่ ผม ดวงตา ใบหน้า ออก หรือเอว เป็นต้น ซึ่งตรงกับชนบทโฉมสตรีในวรรณคดีไทย นอกจากนั้น มี 4 ฉบับที่เน้นว่าความสวยต้องควบคู่

⁹⁴ ฤชดา, “ปล่อยให้ผู้ชายเขาใจความลับไปเถิด,” *สตรีสาร*, ปลายตุลาคม 2497, 97.

⁹⁵ ยุพดี มงคลวณิช, “มือที่ครองโลก,” *สตรีสาร*, ปลายมีนาคม 2496, 26.

⁹⁶ รัชณีฉายา, “อะไรเป็นเสน่ห์,” *สตรีสาร*, ปลายธันวาคม 2494, 62.

⁹⁷ รัชณีฉายา, “ผู้หญิงสวยตรงไหน?,” *สตรีสาร*, ปลายธันวาคม 2492, 18.

กับความดีความอ่อนหวาน และอีก 2 ฉบับที่มองว่าเครื่องสำอางและวิทยาศาสตร์มาช่วยให้ผู้หญิงสวยงามขึ้น

6.11 ความใคร่

ในทัศนะของผู้หญิง ไม่ปรากฏเรื่องความใคร่อย่างชัดเจนในฉบับใดฉบับหนึ่ง

ในทัศนะของชาย มีเรื่องความใคร่จำนวน 12 ฉบับ โดยมี 5 ฉบับที่มองว่าความใคร่เป็นสิ่งเลวร้าย ต้องควบคุมให้ดี ต่างจากความรักที่เป็นสิ่งงดงาม นอกจากนั้น มี 4 ฉบับที่เอ่ยถึงความบริสุทธิ์และพรหมจรรย์ของผู้หญิงสาว ขณะที่อีก 3 ฉบับเห็นว่าผู้ชายต้องเชี่ยวชาญเรื่องเซ็กส์ ต้องเป็นผู้กระทำการ เพราะผู้หญิงมีอารมณ์ทางเพศน้อยกว่าชาย และมี 1 ฉบับที่คิดว่าไม่ควรทำอะไรกันก่อนแต่งงาน

7. หัยยะเชิงเนื้อหาของทัศนะผู้หญิงชาย

การพิจารณาทัศนะผู้หญิงชายในเชิงปริมาณและเชิงเนื้อหา พบว่า ผู้หญิงให้ความสนใจในเรื่องความรักมากที่สุด โดยมองว่าความรักนั้นสูงส่ง เป็นเรื่องของหัวใจ และอยู่เหนือความต้องการทางกายหรือความใคร่ ความรักยังมีพลังช่วยให้ก้าวข้ามความแตกต่างระหว่างกัน ทั้งในเรื่องศาสนาและวัย ขณะที่ฝ่ายชายก็มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกับฝ่ายหญิง กล่าวได้ว่า ลักษณะเช่นนี้เป็นส่วนหนึ่งของความรักแบบชนชั้นกลาง ที่เรียกว่า “รักแบบโรแมนติก” (romantic love) หรือเป็นความรักสมัยใหม่ที่เพิ่งเริ่มต้นขึ้นช่วงต้นรัตนโกสินทร์

ผู้หญิงยังมองว่าตนเองเป็นฝ่ายรักเดียวใจเดียว แต่ผู้ชายเป็นพวกหลายใจ รักง่ายหน่ายเร็ว ผู้หญิงจึงต้องระมัดระวังความรักของผู้ชายให้ดี ดูเหมือนสิ่งนี้คือการประณามความเจ้าชู้ของผู้ชาย แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น มันคือการสร้าง “ภาพเหมารวม” (stereotype) ว่าโดยปกติหรือตามธรรมชาติแล้ว ผู้หญิงต้องรักเดียวใจเดียว ผู้ชายต้องหลายใจ ภาพเหมารวมดังกล่าวกลายเป็นกรอบในการตัดสินว่าผู้หญิงที่ดีต้องไม่ผ่านมือชายมาหลายคน เห็นได้จากในหัวข้อผู้หญิงดีและผู้หญิงไม่ดี

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ผู้หญิงโยงเรื่องความรักกับอำนาจ โดยในบางแห่งเสนอให้สงบยอมกับอำนาจของสามี แม้เขาจะทำร้ายทุบตีหรือมีผู้หญิงอื่นก็ตาม แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ปลุกกระแสให้ฝ่ายหญิงลุกขึ้นสู้ อาย่ายอมให้ผู้ชายใช้ความรุนแรงกับตนต่อไป

ไม่เพียงเท่านั้น ในกรณีของสิทธิสตรียังพบว่า ผู้หญิงส่วนใหญ่วิพากษ์อคติทางสังคมที่มีต่อลูกสาวและหญิงโสด เรียกร้องการศึกษาที่เท่าเทียมกัน อยากให้ผู้หญิงปลดแอกจากงานบ้านหรือทาสในครอบครัว และเห็นด้วยกับการมีนักการเมืองหญิง อย่างไรก็ตาม มีผู้หญิงส่วนน้อย

ที่เห็นแย้ง ไม่อยากให้ออกมาทำงานนอกบ้าน อยากให้เป็นแม่บ้านแม่เรือนต่อไป ขณะที่ผู้ชายมีความเห็นแบ่งเป็น 2 ฝ่าย โดยเข้าข้างเพศหญิงครึ่งหนึ่ง และประณามเพศหญิงอีกครึ่งหนึ่ง

ในเรื่องผู้ชายที่ดีและสามีที่ดีนั้น ผู้หญิงมองว่าต้องเป็นสุภาพบุรุษ ไม่เจ้าชู้ เอาใจใส่ ภรรยาและลูก รวมทั้งควรช่วยภรรยาทำงานบ้าน ขณะที่ผู้ชายก็มีความเห็นในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน เพียงแต่ฝ่ายชายบางคนยังมองว่าการเจ้าชู้เป็นสิ่งที่ดี

ส่วนเรื่องผู้หญิงที่ดีและภรรยาที่ดี ผู้หญิงมีความคิดว่าจะต้องเป็นกุลสตรี ไม่ผ่านชายหลายคน ไม่เป็นเมียหย้อย ทำงานบ้าน เอาใจสามี และไม่เก่งเกินหน้าเกินตาสามี ขณะที่ผู้ชายอยากให้ผู้หญิงและภรรยาเป็นแม่ศรีเรือน ไม่หลายใจ ไม่หึงหวงสามี และยอมให้สามีเป็นผู้นำ

ในประเด็นการเลือกคู่ครองนั้น ผู้หญิงคิดว่าการแต่งงานมีความเสี่ยงสูง ต้องเลือกอย่างระมัดระวัง ดังนั้น การเป็นโสดจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ดี ผู้หญิงยังปรารถนาให้มีพื้นที่และวิธีการแบบใหม่สำหรับการพบปะสมาคม หรือการดูใจกันระหว่างหนุ่มสาว ตรงกันข้าม ผู้ชายเสนอว่าผู้หญิงควรต้องแต่งงาน ไม่เห็นด้วยกับพื้นที่และวิธีการแบบใหม่ที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวใกล้ชิดกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า มีการถกเถียงจำนวนน้อย เรื่องใครควรเป็นฝ่ายตัดสินใจเลือกเนื้อคู่ ระหว่างหนุ่มสาวเลือกกันเองหรือผู้ใหญ่จัดหาให้ อาจเป็นเพราะสังคมก้าวข้ามเรื่องนี้ไปเกือบจะสิ้นเชิงแล้ว โดยปล่อยให้การชู้ชาดอยู่ที่หนุ่มสาวนั่นเอง ปรากฏการณ์เช่นนี้ส่งผลให้ผู้หญิงต้องคิดหนักว่าความรักคืออะไร จะแต่งงานดีหรือไม่ หรือควรเลือกคู่ครองอย่างไร

กรณีชู้ไทย ด่าเทศ บ่งชี้ว่าผู้หญิงจำนวนไม่น้อยเห็นด้วยกับกรอบคิดแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก โดยเฉพาะการช่วยภรรยาทำงานบ้านแบบผู้ชายตะวันตก แต่ผู้หญิงส่วนใหญ่ยังชื่นชมวัฒนธรรมไทยแบบเก่า ปรารถนาให้ผู้หญิงเรียบร้อยเป็นกุลสตรี เช่นเดียวกับความคิดของผู้ชายส่วนใหญ่ที่รุมด่าการแต่งตัวโป้ การเดินลีลาศ การชมภาพยนตร์ และวันวาเลนไทน์ว่าเป็นของตะวันตก ทำให้ผู้หญิงไทยใจแตก

นอกจากนี้ ผู้หญิงยังมองว่าตนเองเหมือนกับดอกไม้ ที่นุ่มนวลอ่อนหวาน และชอบใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล ขณะที่ผู้ชายก็คิดเห็นเช่นเดียวกัน

เป็นที่น่าสนใจอีกด้วยว่า ผู้หญิงไม่นำเสนอเรื่องความใคร่อย่างชัดเจน ส่วนผู้ชายเน้นว่าความใคร่เป็นสิ่งเลวร้าย ความรักเป็นสิ่งที่ดี และผู้ชายมองว่าความบริสุทธิ์หรือพรหมจรรย์ของผู้หญิงเป็นสิ่งมีค่า

สรุปได้ว่า ประเด็นที่ผู้หญิงถกเถียงกันเองมากที่สุด ได้แก่ ผู้หญิงควรลุกขึ้นต่อสู้เพื่อความเสมอภาคหญิงชายในมิติต่าง ๆ หรือไม่ โดยเห็นควรต่อสู้ 11 เสียง เห็นแย้ง 4 เสียง, ผู้หญิงควรชื่นชมแนวความคิดใหม่และความเป็นตะวันตกหรือไม่ โดยเห็นควรกับสิ่งใหม่ 6 เสียง เห็นแย้ง 9 เสียง, ผู้หญิงควรเลิกกับสามีที่ทุบตีและมีหญิงอื่นหรือไม่ โดยเห็นควรให้เลิกรา 4 เสียง เห็นแย้ง 6 เสียง, ผู้หญิงควรออกไปทำงานนอกบ้านหรือไม่ โดยเห็นควรออกไปทำงาน

4 เสียง เห็นแย้ง 3 เสียง, และการแต่งงานมีความเสี่ยง ผู้หญิงควรอยู่เป็นโสดหรือไม่ โดยเห็นควรเป็นโสด 5 เสียง เห็นแย้ง 1 เสียง

อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของชายนั้น เห็นควรให้ผู้หญิงลุกขึ้นต่อสู้เพื่อความเสมอภาค หญิงชาย 11 เสียง เห็นแย้ง 11 เสียง, เห็นควรให้ผู้หญิงชื่นชมแนวความคิดใหม่และความเป็นตะวันตก 3 เสียง เห็นแย้ง 13 เสียง, เห็นควรให้ผู้หญิงออกไปทำงานนอกบ้าน 0 เสียง เห็นแย้ง 2 เสียง, เห็นควรให้ผู้หญิงอยู่เป็นโสด 1 เสียง เห็นแย้ง 4, และไม่มีความเห็นในกรณีให้ผู้หญิงเล็กกับสามีที่ทุพบุคลิกและมีหญิงอื่น

กล่าวอย่างรวบรัดก็คือ ผู้หญิงส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการลุกขึ้นมาเรียกร้องเพื่อความเท่าเทียมกับเพศชาย ทั้งในเรื่องการศึกษาและการทำงานหาเลี้ยงชีพ ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยต้องการก้าวข้ามจากความคิดเก่าและความเป็นไทย ไปสู่กรอบคิดใหม่และความเป็นตะวันตก โดยเฉพาะการช่วยกันทำงานบ้าน ผู้หญิงยังตระหนักว่าการแต่งงานมีความเสี่ยง อาจถูกทำร้ายทุพบุคลิกจากสามี ดังนั้น จึงเห็นว่าการเป็นโสดก็คือทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจ

8. นัยยะเชิงรูปแบบของทัศนะหญิงชาย

ทัศนะหญิงชายไม่เพียงจะสะท้อนความคิดของผู้หญิงและผู้ชายในทศวรรษ 2490 คอลัมน์คู่แฉ่งเช่นนี้ยังเป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในหน้านิตยสารฉบับใด จนส่งผลให้มีกระแสตอบรับจากผู้อ่านจำนวนมาก เห็นได้จากยอดพิมพ์ครั้งละ 20,000 เล่ม อย่างไรก็ตาม รูปแบบของการจัดวางให้เกิดการอภิปรายถกเถียงกันระหว่างหญิงชายในสังคมไทย มิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคนี้เท่านั้น เห็นได้จากเพลงปฏิพากษ์นั่นเอง

เพลงปฏิพากษ์หรือเพลงโต้ตอบ (dialogue songs) เป็นเพลงพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีปรากฏอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย เป็นเพลงที่ชายหญิงใช้ร้องโต้ตอบกันในเชิงเกี่ยวพาราสีและเชิงสังวาส มีไวยาหารพาดพิงไปถึงเรื่องทางเพศ จนเป็นที่นิยมแพร่หลายมากที่สุด เช่น ในภาคกลาง จะมีเพลงฉ่อย เพลงเรือ เพลงอีแซว ภาคเหนือมีซอ หรือภาคอีสานมีลำกลอน ลำซิ่งซู้ เป็นต้น⁹⁸

เรื่องเพศเป็นแก่นสำคัญของเพลงปฏิพากษ์ จนยอมรับกันว่าสามารถกล่าวถึงเรื่องเพศได้อย่างอิสระ ไม่ถือทั้งคนร้องและคนฟัง คนร้องจะใช้ถ้อยคำตรง ๆ หรือใช้ภาษาสัญลักษณ์ คนฟังก็จะหัวเราะขบขัน เพลงปฏิพากษ์ทำให้ผู้หญิงแหวกกรอบออกมาอยู่นอกสถานะเดียวกับชาย คนที่เป็นแม่เพลงสามารถปฏิบัติในสิ่งซึ่งผู้หญิงทั่วไปยากจะปฏิบัติได้ เช่น การต่อปากต่อคำ การด่าว่าชาย พ่อเพลงซึ่งเป็นตัวแทนของเพศชายก็ไม่พึงพอใจในความ

⁹⁸ สุกัญญา ภักธราชย์, เพลงปฏิพากษ์: บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย (กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), 1-13.

เสมอภาคนี้เท่าไรนัก บ่อยครั้งที่ปรากฏว่าพ่อเพลงจะคอยปรามว่าถึงอย่างไรก็สู้ลูกผู้ชายไม่ได้⁹⁹ เห็นได้จากเพลงอีแซว ความว่า

ชาย เอ็งเป็นผู้หญิงอย่าอวดหยิ่งไปนัก ถ้าอวดหยิ่งพันหยักเข้าไปเมื่อไร
 เอ็งเป็นผู้หญิงอย่าอวดหยิ่งห้องหยอง สำหรับไปอยู่ใต้ท้องของไอ้พวกผู้ชาย
หญิง สำหรับไปอยู่ใต้ท้องของไอ้พวกผู้ชาย
 เจ้าหัวฉลเจ้าหน้าเฉลิม ปะลูกคู่เดิมของมึงเป็นไร
 เจ้าหน้าเหี้ยเสียเหี้ยไม่ได้เลียน้ำหิน แลของแม่โยพินแล้วก็บ้านไกล
 ให้ไปรักอีกเฒ่าที่เขาเฝ้าบ้าน นั่นแหละเขาคอยต้องการของมึงเป็นไร¹⁰⁰

การต่อยอดจากขนบของเพลงปฏิพากษ์ พบเห็นผ่านการโต้วาทีในประเด็นต่าง ๆ ซึ่งปรากฏเป็นข่าวบ่อยครั้งใน *สตรีสาร* เช่น “งานประจำปีของ ร.ร. ประจำจังหวัดอ่างทอง มีการโต้วาทีในญัตติว่า ‘มีเมียหลายคน ดีกว่ามีเมียคนเดียว’ ผู้เสนอคือ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช รัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงการคลัง ผู้ค้านได้แก่หลวงอังคณาธุรงค์ อดีตรัฐมนตรีสั่งราชการกระทรวงมหาดไทย ข้าหลวงประจำจังหวัดตัดสินใจให้เสมอ”¹⁰¹ นิตยสารนี้ ยังประชาสัมพันธ์ว่าจะจัดงานโต้วาทีเพื่อหารายได้อีกด้วย “ในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ ศกนี้ เวลา 16.30 น. คณะน.บ.ท. และ ธ.บ. หญิง จะได้จัดให้มีการโต้วาทีที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในญัตติว่า ‘ควรให้ผู้หญิงเข้าช่วยแก้ไขสถานะการเมือง’ ม.ร.ว. หญิงถนอมศรี เทวกุล ธ.บ. เป็นฝ่ายเสนอ นายเงิน อินทรชาติ ศ.ม. เป็นฝ่ายค้าน ทั้งนี้ เพื่อเก็บเงินสงเคราะห์ผู้ประสพอัคคีภัย”¹⁰²

กล่าวได้ว่า *สตรีสาร* ทั้งจัดโต้วาทีด้วยตนเอง และนำเสนอข่าวการโต้วาทีในจังหวัดต่าง ๆ เพราะต้องการเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงได้แสดงความคิดเห็นโต้ตอบกับเพศชายอย่างจริงจัง เห็นได้จาก

“จังหวัดนครราชสีมามีการโต้วาทีญัตติว่า ‘แม่บ้านไม่ควรรับราชการ’ ฝ่ายเสนอเป็นชายล้วน นายสุวาท เชื้อปรง เป็นผู้นำฝ่ายเสนอ ฝ่ายค้านเป็นสตรีสาวโสดล้วน มีนางสาววรรณิ์ สัมชุกร เป็นหัวหน้า ผลปรากฏว่าเสมอกัน แต่ผู้ฟังส่วนมากเห็นว่าฝ่ายหญิงควรชนะ. . .เราดีใจที่สหายสตรีแห่งนครราชสีมา มีความกล้าแสดงความคิดเห็นให้ปรากฏเปิดเผย นับว่าเป็น

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, 85-98.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, 259.

¹⁰¹ ดูใน *สตรีสาร*, ต้นเมษายน 2491, 18.

¹⁰² ดูใน *สตรีสาร*, ต้นกุมภาพันธ์ 2492, 6.

ก้าวหนึ่งที่เขาเข้าไปใกล้ความสมบูรณ์ของสตรีประชาธิปไตย เราขอ
สนับสนุนให้สตรีใช้ดุลยพินิจและแสดงความคิดเห็นให้ปรากฏกันมา
ยิ่งขึ้น¹⁰³

ทั้งเพลงปฏิพากษ์และการโต้วาทีต่างเป็นรูปแบบที่ผู้หญิงสามารถอภิปรายถกเถียง
กับเพศชายอย่างเสมอภาคเท่าเทียม แต่ทั้งสองรูปแบบยังเป็นการโต้ตอบกันผ่านคำพูดหรือ
คำร้อง โดยมีปฏิภาณไหวพริบเป็นตัวชี้ขาด ขณะที่ทัศนะหญิงชายต่างออกไปอย่างชัดเจน
เพราะเป็นการต่อสู้กันผ่านการเขียนถ้อยคำที่จริงจัง โดยวัดกันที่เหตุและผล จึงนับเป็นการทำงาน
ทางความคิดอย่างน่าสนใจของนิตยสารฉบับนี้

ตัวอย่างหนึ่งของการถกเถียงที่สำคัญในทัศนะหญิงชาย คือเรื่อง *สันติ-วิद्या* ซึ่งเป็น
ภาพยนตร์ไทยที่ออกฉายปี 2497 ภาพยนตร์เล่าเรื่อง เด็กชายสันติ ที่ตาบอด อาศัยอยู่กับพ่อ
โดยมีเด็กหญิงวิद्याซึ่งมีฐานะดีกว่าคอยช่วยเหลือดูแล และป้องกันมิให้เด็กที่ชื่อ ไกร มารังแก
สันติย้ายไปอยู่ในถ้ำกับหลวงตารูปหนึ่ง โดยหวังว่าผลบุญจะช่วยให้มองเห็น เด็กทั้งสองยังไปมา
หาสู้กัน กระทั่งโตเป็นหนุ่มเป็นสาว และรักใคร่ชอบพอกัน ถึงขนาดหนีตามกันไป แต่ไกรมา
ขัดขวางและได้แต่งงานกับวิद्या สันติโสภณเศรษฐินไม่ได้อินเสียงหินในถ้ำถล่ม หลวงตาเข้า
ช่วยเหลือสันติจนถูกหินทับตาย ปาฏิหาริย์ช่วยให้ดวงตาของสันติมองเห็น ในงานศพหลวงตา
วิद्याพบกับสันติ โดยบอกว่ายังรักสันติอยู่และจะรักตลอดไป สันติตั้งใจและบวชเป็นพระตาม
คำขอของหลวงตา

ภาพยนตร์เรื่องนี้ นำเสนอว่าความรักเป็นสิ่งงดงาม แม้ฝ่ายหนึ่งตาบอดหรือฐานะ
ต่างกันก็สามารถรักกันได้ รวมทั้งจัดวางให้ตัวเอกหญิงเป็นผู้ริเริ่มความสัมพันธ์ โดยวิद्याเป็น
ฝ่ายขอจูบสันติก่อน และยังมีมั่นคงในความรักเสมอ เรื่องเล่าที่มีตัวเอกหญิงเป็นผู้กระทำการ
อย่างชัดเจนเช่นนี้ ส่งผลให้ผู้ชายต้องเขียนประณามวิद्याผ่านคอลัมน์ทัศนะของชาย ความว่า
“รักของวิद्याเป็นเพียงรักด้วยอารมณ์ซึ่งนำหวาดกลัวสำหรับเด็กหญิง หรือหญิงสาววัยเยาว์ที่ดู
ภาพยนตร์เรื่องนี้แล้ว อาจเคลิ้มคิดไปว่าความรักของวิद्या เป็นแบบอย่างทั้งงดงาม แม้วิद्या
แต่งงานกับชายที่พ่อแม่เลือกให้แล้ว เธอก็ยังบอกกับพระสันติว่า เธอยังรักและยังคิดจะได้
กลับมาหาสันติอีก ซึ่งเป็นความรักที่น่ากลัว”¹⁰⁴

ทัศนะของชายข้างต้น ก่อให้เกิดกระแสการถกเถียงในฉบับต่อมา โดยมีผู้ชายคนหนึ่ง
เห็นแย้งกับชายคนแรก ความว่า

¹⁰³ ดูใน *สตรีสาร*, ปลายพฤศจิกายน 2492, 12.

¹⁰⁴ คนช่างระแวง, “ความรักของวิद्या,” *สตรีสาร*, ปลายมกราคม 2498, 28, 144.

“ไปดูหนังเรื่อง สันติ-วีณา สองรอบ เมื่ออ่านงาน ความรักของวีณา ในฉบับที่ 158 แล้วคิดว่า ความรักอย่างที่วีณามีต่อสันติเป็นความรักที่หาได้ยากจากหญิงสาวสมัยนี้ หรือถ้าจะพูดว่าหาไม่ได้เอาเลย ก็คงจะไม่ผิดความจริงไปมากนัก เพราะความรักของวีณาเป็นความรักที่ไม่ต้องการสิ่งใดตอบแทนเลย จึงเป็นรักแท้ที่บริสุทธิ์ ควรแก่การยกย่อง เมื่อสิ้นหนทางเธอจึงยอมแต่งงานกับไกร คนที่พ่อแม่บังคับ แทนที่จะฆ่าตัวตายซึ่งมีแทบทุกวันตามหน้าหนังสือพิมพ์”¹⁰⁵

ในทัศนะของหญิงฉบับต่อมา นำเสนอความเห็นของผู้หญิง 2 คน ที่ไม่เห็นด้วยกับทัศนะของชาย 2 คนก่อนหน้า กล่าวคือ “ผู้ชายที่ใช้ชื่อว่า ช่างระวาง ไม่เห็นด้วยที่วีณาพูดกับพระสันติว่าเธอยังรักและจะกลับมาหาสันติอีก โดยผู้หญิงที่ชื่อ ระไว แย้งว่าคำพูดนี้เกิดขึ้นช่วงงานศพหลวงตา สันติยังไม่ได้บวชและเพิ่งหายจากตามอด นอกจากนั้น ผู้หญิงที่ชื่อ พ. ศกุนตละลักษณ์ อยากให้ผู้ชายที่ชื่อ อ. อิศรานุรัตน์ พยายามเข้าใจในสถานการณ์ที่วีณาต้องเผชิญอยู่”¹⁰⁶

เห็นได้ว่า ผู้ชายคนหนึ่งรับไม่ได้ที่ตัวเอกหญิงยังบอกรักกับตัวเอกชาย ทั้งที่แต่งงานไปแล้ว จนเกิดอคติคิดไปว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในช่วงที่ตัวเอกชายบวชเป็นพระ ผู้หญิงพยายามโต้แย้งกับทัศนะของชายโดยอิงกับหลักฐานข้อเท็จจริงในภาพยนตร์ และต้องการให้ผู้ชายเข้าใจหัวใจของผู้หญิงยามต้องเผชิญกับปัญหาความรัก

ทัศนะหญิงชายจึงเป็นพื้นที่สำคัญให้ผู้หญิงลุกขึ้นมาถกเถียงกับเพศชายอย่างมีเหตุมีผล เหมือนกับการสานต่อสิ่งที่เพลงปฏิพากษ์เคยทำไว้ และยังเป็นการต่อยอดจากการโต้ว่าที่ให้มีลักษณะอันจริงจังมากขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทัศนะหญิงชายเป็นรูปแบบที่ช่วยหล่อหลอมวัฒนธรรมการวิพากษ์ของผู้หญิงนั่นเอง

9. สรุป

ผู้หญิงใส่ใจอย่างมากในเรื่องความรัก การเลือกคู่ และผู้ชายที่ดี เพราะสัมพันธ์กับ 2 มิติที่ผู้หญิงต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน มิติแรกคือ การเลือกคู่ด้วยตนเองเข้ามาแทนที่การตัดสินใจโดยผู้ใหญ่ เห็นได้จาก จำนวนของทัศนะหญิงชายเรื่องใครควรเป็นผู้เลือกคู่ครอง ซึ่งมีปริมาณน้อยมาก แต่กลับไปอภิปรายกันเรื่องความรักหรือเงินทองสำคัญต่อการเลือกคู่มากกว่ากัน

¹⁰⁵ อ. อิศรานุรัตน์, “ความรักของวีณานาระวาง?”, *สตรีสาร*, ตันกุมภาพันธ์ 2498, 30.

¹⁰⁶ ระไว และ พ. ศกุนตละลักษณ์, “สองทัศนะเกี่ยวกับความรักของวีณา,” *สตรีสาร*, ปลายกุมภาพันธ์ 2498, 31-32.

นั้นแสดงว่าการเลือกคู่อยู่ภายใต้การตัดสินใจของหนุ่มสาวเกือบจะสิ้นเชิง ต่างจากทศวรรษก่อนหน้าอย่างชัดเจน

มิติที่สองได้แก่ การฆ่าตัวตายเพราะผิดหวังในความรัก ซึ่งเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์บ่อยครั้ง เช่น “มีคนเป็นจำนวนมาก ที่ไม่เข้าใจคำนี้อย่างชัดเจน และลึกซึ้งเพียงพอ จึงด่วนตัดสินใจลงโทษตัวเองถึงขั้นมรณะ (ตามที่ น.ส.พ. ลงข่าวไม่เว้นแต่ละวัน)”¹⁰⁷ หรือ “ทุกวันนี้ข่าวการฆ่าตัวตายของหญิงสาวและไม่สาว มักปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์บ่อย ๆ ส่วนมากตำหนิเขาเหล่านั้นว่าเป็นคนโง่ เพียงแต่เรื่องรักนิดเดียวก็ทำลายชีวิต”¹⁰⁸

ทั้งการเลือกคู่ด้วยตนเองและความผิดหวังจนฆ่าตัวตาย ล้วนเป็นปมสำคัญที่ส่งผลให้ผู้หญิงตกเถียงเรื่องความรักมากเป็นพิเศษ โดยสนใจว่าความรักคืออะไร ส่งผลให้ผู้หญิงต้องจำยอมอยู่ภายใต้สามีอย่างไร นอกจากเรื่องความรักแล้ว ผู้หญิงยังสนใจสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความรัก นั่นคือ ผู้ชายที่ดี สามีที่ดี และการเลือกคู่ครอง เพราะทั้งหมดนี้เป็นปัญหาใหญ่ในชีวิตที่ผู้หญิงต้องเผชิญ

ในฐานะของชนชั้นกลาง ผู้หญิงมองความรักในแบบโรแมนติก ว่าเป็นเรื่องของหัวใจ เป็นสิ่งสูงส่ง และมีพลังช่วยให้ก้าวข้ามความต่างระหว่างกัน ฝ่ายหญิงรักเดียวใจเดียวและแนบแน่นกับความรัก ส่วนฝ่ายชายยึดโยงกับความใคร่และมีความหมายเชิงลบ เหล่านี้ล้วนเป็นอิทธิพลความคิดจากตะวันตกในยุควิกตอเรียนที่ฝ่ายชายเน้นความใคร่ ฝ่ายหญิงเน้นความรัก ซึ่งต่างจากสังคมตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 2-4 ที่มองว่าฝ่ายชายเน้นมิตรภาพ แต่ฝ่ายหญิงเน้นความสุขทางเพศตามแนวคิดกรีกโบราณ¹⁰⁹ นอกจากนี้ การที่สังคมตะวันตกมองเรื่องเซ็กซ์เป็นสิ่งเลวร้ายต้องควบคุมนั้น ต่างจากสังคมตะวันออกที่มองเซ็กซ์ว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาและนำมาซึ่งความหฤหรรษ์ เห็นได้จากวรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอ¹¹⁰

นอกจากนั้น การจุดรั้งกันทางความคิดระหว่างฝ่ายหญิงกับฝ่ายชาย และฝ่ายหญิงด้วยกันเองในมิติต่าง ๆ นั้น ล้วนเกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกคือการเข้ามาของพลังจากตะวันตกในหลายด้านด้วยกัน กล่าวคือ

การส่งเสริมบทบาทของผู้หญิง โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ร่วมกับท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ผ่านหน่วยงานที่ชื่อ “สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง” ซึ่งผลักดันให้เกิด

¹⁰⁷ อำนาง เรนงกูร, “ว่าด้วยเรื่องอกหัก,” *สตรีสาร*, ต้นกรกฎาคม 2497, 16.

¹⁰⁸ วลัยมิตร ณ อักษร, “น่านาคติของรัก,” *สตรีสาร*, ฉ. 174, ปลายกันยายน 2498, 34.

¹⁰⁹ ธเนศ วงศ์ยานนาวา, *เพศ จากธรรมชาติ สู่อริยธรรม จนถึงสุนทรียะ* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), 105.

¹¹⁰ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ว่าด้วยเพศ: ความคิด ตัวตน และอคติทางเพศ ผู้หญิง เกย์ เพศศึกษา และกามารมณ์* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), 47.

ความร่วมมือของผู้หญิงในแต่ละจังหวัดเพื่อจัดตั้ง “สโมสรส่งเสริมวัฒนธรรมฝ่ายหญิง” ประจำจังหวัดต่าง ๆ ทั้งนี้ ผลงานอันโดดเด่นที่สุดคือการประกาศยอมรับ “อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิทางการเมืองของสตรี” ปี 2498 ซึ่งสอดคล้องกับกระแสสิทธิสตรีจากตะวันตก

การส่งอาจารย์ชาวไทยไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกาด้านเกษตรกรรมศาสตร์โดยตรงในปี 2498 แล้วเพิ่มวิชาเกษตรกรรมศาสตร์ลงในหลักสูตรโรงเรียนมัธยมสามัญ ซึ่งมีจำนวนโรงเรียนมัธยมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงนั้นถึง 681 โรงเรียน ทั้งหมดเพื่อให้นักเรียนสามารถจัดการอาหาร บ้านเรือน และชีวิตครอบครัว ได้ดีกว่าการเป็นกุลสตรีหรือแม่ศรีเรือนตามแบบการเรียนการสอนในยุคเก่า¹¹¹

อิทธิพลทางวัฒนธรรมของอเมริกันซึ่งเรียกกันว่า flapper หรือยุคแจ๊ซ ยังคงเหลือร่องรอยอยู่ ยุคแจ๊ซเป็นการปฏิวัติมารยาทและศีลธรรมของคนหนุ่มสาวในทศวรรษ 1920 (พ.ศ. 2463 - 2472) ยุคนี้ผู้หญิงนิยมใส่กระโปรงสั้น ตัดผมสั้น สวมบุหรี่ ตี๋มสุรา ซอบเต๋นร่ำแล้วหลบไปพลอดรักกัน พวกเธอฝ่าฝืนคำสั่งสอนที่ว่ากุลสตรีที่ดีจะต้องไม่เปิดเผยอารมณ์ของตนเองต่อผู้อื่นจนออกนอกหน้า นอกจากนี้ ความกระตือรือร้นอยากรู้เรื่องเพศสัมพันธ์ยังเป็นลักษณะเด่นชัดอีกประการหนึ่งของยุค¹¹² สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากยุคแจ๊ซอย่างมาก เห็นได้จากการแต่งกาย การสวมบุหรี่ และการเที่ยวเตร่ร่ำยามค่าคีนของผู้หญิง หนุ่มสาวยุคนี้มักพากันออกไปเที่ยวตามสถานที่สาธารณะต่าง ๆ ของเมือง ไม่ว่าจะเป็นร้านกาแฟ โรงภาพยนตร์ หรือภัตตาคาร¹¹³ ร่องรอยสำคัญของยุคแจ๊ซที่ยังมีอิทธิพลอยู่ในทศวรรษ 2490 ก็คือ การสวมบุหรี่ และการเดินร่ำหรือเดินลีลาศของผู้หญิง เห็นได้จากข้อถกเถียงใน *สตรีสาร* ว่าผู้หญิงควรเดินลีลาศหรือไม่ การเดินร่ำและการสวมบุหรี่ของผู้หญิงไทย จึงมีนัยยะของการขบถต่อแนวคิดกุลสตรีเช่นเดียวกัน

เป็นที่น่าสังเกตอีกด้วยว่า ความคิดของตะวันตกที่เข้ามานั้น มีทั้งด้านที่พยายามส่งเสริมหรือเข้าข้างฝ่ายหญิง เช่น สิทธิสตรี หรือการขบถต่อแนวคิดกุลสตรี ในขณะที่แนวคิดเรื่อง แม่บ้านสมัยใหม่ในแบบคหกรรมศาสตร์ กับพรหมจารีของหญิง มีแนวโน้มไปในทางจุดรั้งความก้าวหน้าของฝ่ายหญิง แต่สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยจากภายนอก

ในส่วนของปัจจัยภายในนั้น ชนชั้นกลางเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมาก เห็นได้จาก ปี 2499 ประเทศไทยมีประชากร 20.9 ล้านคน จบการศึกษาระดับประถม 3.8 ล้านคน ระดับมัธยม

¹¹¹ ชาดิชาย มุกสง, “จากแม่ศรีเรือนถึงแม่บ้านทันสมัย: การต่อสู้ทางศีลธรรมผ่านแม่บ้านหลังปฏิวัติ 2475 ถึงทศวรรษ 2500,” *ซุมทางอินโดจีน: เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปริทัศน์* 4, ฉ. 7 (กรกฎาคม/ธันวาคม 2558): 106.

¹¹² สมร นิติทัศน์ประกาศ, *ประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1865-1945 : ยุคหลังสงครามกลางเมือง-สงครามโลกครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2553), 261-266.

¹¹³ วีระยุทธ ปีสาลี, *กรุงเทพฯ ยามราตรี* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 85-88.

114,440 คน และระดับมหาวิทยาลัย 28,631 คน¹¹⁴ นอกจากนี้ ยังมีสื่อสิ่งพิมพ์เกิดขึ้นมากมาย ในยุคนี้ โดยเฉพาะนิตยสารของผู้หญิง เช่น *กุลสตรี* *นารีนาถ* *แม่บ้านการเรือน* *แม่ศรีเรือน* *สกุลไทย* ฯลฯ

ทั้งคนชั้นกลางและสื่อสิ่งพิมพ์ล้วนมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจรับหรือไม่รับ ความคิดจากภายนอก ต่างจากยุคล่าอาณานิคมที่ชนชั้นนำผูกขาดการตัดสินใจเช่นนี้ สื่อและคนชั้นกลางยังมีพลังในการขยายความคิดให้แพร่หลายออกไปในวงกว้าง อีกทั้งมีบทบาท เสนอแนะหรือผลักดันนโยบายต่าง ๆ เห็นได้จากการผลักดันให้แก้ไขกฎหมายว่าด้วย ครอบครัวยุคใหม่และมรดก

อย่างไรก็ตาม สื่อและคนชั้นกลางยังอยู่ภายใต้การกำกับของกรอบคิดเก่าใน สังคมไทย นั่นคือ แนวคิดอนุรักษนิยมที่เข้าข้างระบบปิตาธิปไตย เห็นได้จาก การประชุม คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมเรื่อง ขอให้บรมชู้แจงสตรีได้ระลึกถึงคุณสมบัติของกุลสตรี ซึ่งปัจจุบันนี้กำลังจะเป็นไปในทางเสื่อมลง เช่น การมหรสพก่อกีฬา การแต่งกายก่อกีฬา ล้วนแต่เป็น ทางก่อให้เกิดความรู้สึกในด้านกามารมณ์ยิ่งขึ้น¹¹⁵

ปัจจัยภายในสามประการอันได้แก่ คนชั้นกลาง สื่อ และแนวคิดอนุรักษนิยม ต้อง ปะทะกับการรุกรานของปัจจัยภายนอกอย่างพลังจากตะวันตก เหล่านี้ทำให้ผู้หญิงจำนวนหนึ่ง สนใจในเรื่องการศึกษา การทำงาน และความเสมอภาคทางเพศ ขณะที่ผู้หญิงอีกจำนวนหนึ่ง และผู้ชายส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับความคิดดังกล่าว

¹¹⁴ วารุณี โอสธารมย์, รายงานการวิจัยเรื่อง พัฒนาการอุดมศึกษาในประเทศไทย: การศึกษา วิเคราะห์เชิงนโยบายและผลพวงที่มีต่อการพัฒนาในปัจจุบันและอนาคต (ทบวงมหาวิทยาลัย, 2533), 73-74.

¹¹⁵ หจช. มท. 0201.2.1.18/36 เรื่อง ขอให้บรมชู้แจงสตรีได้ระลึกถึงคุณสมบัติของกุลสตรี.

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

- คณะกรรมการประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย. *สยามพิมพ์การ: ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- ถุงเงิน พุทธรุณ. *แรกเริ่มเดิมทีในสยาม*. นนทบุรี: ดอกหญ้า, 2556.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ปากไก่และใบเรือ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: ฟ้ายาวไกล, 2555.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ว่าด้วยเพศ: ความคิด ตัวตน และอคติทางเพศ ผู้หญิง เกย์ เพศศึกษา และกามารมณ์*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.
- ปรีดา อัครจันทโชติ, และ ทรงพร ศรีช่วย. *คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง: อัญมณีแห่งโลกนิตยสาร*. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- ระวีวรรณ ประกอบผล. *นิตยสารไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- ลาวัญญ์ โชตตามระ. *อุบัติการณ์หนังสือพิมพ์*. กรุงเทพฯ: พาลีโก, 2522.
- วีระยุทธ ปีสาลี. *กรุงเทพฯ ยามราตรี*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.
- สมร นิตินันท์ประภาส. *ประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1865-1945: ยุคหลังสงครามกลางเมือง-สงครามโลกครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2553.
- สัณชัย สุวัจนบุตร, และ อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์. "ถ้อยแถลง บทบรรณาธิการที่ไม่ธรรมดา." ใน *รำลึกร้อย ถ้อยแถลง*. กรุงเทพฯ: คมบาง, 2560.
- สุกัญญา ภัทรราชย์. *เพลงปฏิพากย์: บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- สุกัญญา หาญตระกูล. *ปัญญาแห่งยุคสมัย: คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง*. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, 2558.
- สุภาวดี โกมารทัต. *ประวัติ นิตยสารไทย Now & Then*. กรุงเทพฯ: สมาคมนิตยสารแห่งประเทศไทย, 2549.
- อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. "คำนำ." ใน *คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง: อัญมณีแห่งโลกนิตยสาร*. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- อุบลวรรณ ปิติพัฒนาโมษิต, และ อวยพร พานิช. *100 ปีของนิตยสารสตรีไทย (พ.ศ. 2431-2531)*. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

- Coffey-Glover, Laura. *Men in Women's Worlds: Constructions of Masculinity in Women's Magazines*. London: Palgrave Macmillan, 2019.
- Ferguson, Marjorie. *Forever Feminine: Women's Magazines and the Cult of Femininity*. London: Heinemann, 1983.
- Friedan, Betty. *The Feminine Mystique*. New York: Dell, 1974.
- Walker, Nancy A. . *Women's Magazines, 1940-1960: Gender Roles and the Popular Press*. Boston: Bedford/St. Martin's, 1998.

บทความวารสาร

- ชาติชาย มุกสง. “จากแม่ศรีเรือนถึงแม่บ้านทันสมัย: การต่อสู้ทางศีลธรรมผ่านแม่บ้านหลังปฏิวัติ 2475 ถึงทศวรรษ 2500.” *ชุมชนทางอินโดจีน: เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปริทัศน์* 4, ฉ. 7 (กรกฎาคม/ธันวาคม 2558): 106.
- พรธาดา สุวัธนวิช. “เกียรติประวัติ คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง.” *วารสารภาษาและหนังสือ ฉบับ 100 ปี คุณนิลวรรณ ปิ่นทอง บนเส้นทางชีวิตบรรณาธิการของ ‘คุณย่า บ.ก.’* 45 (สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย 2557): 11-12.
- Breazeale, Kenon. “In Spite of Women: *Esquire* Magazine and the Construction of the Male Consumer.” *Signs* 20, no. 1 (Autumn 1994): 1-22.
- Greenfield, Jill, O'Connell, Sean, and Reid, Chris. “Fashioning Masculinity: *Men Only*, Consumption and the Development of Marketing in the 1930s.” *Twentieth Century British History* 10, no. 4 (1999): 457-476.
- Latham, Sean. “The Mess and Muddle of Modernism: The Modernist Journals Project and Modern Periodical Studies.” *Tulsa Studies in Woman's Literature* 30, no. 2 (Fall 2011): 407-428.

นิตยสารและนิตยสารออนไลน์

- แก้วตา. “ความรักกับการแต่งงาน.” *สตรีสาร*, ปลายสิงหาคม 2499.
- ข. มิตรกุล. “พนันชีวิต.” *สตรีสาร*, ปลายพฤษภาคม 2498.
- คนช่างระแวง. “ความรักของวิณา.” *สตรีสาร*, ปลายมกราคม 2498.
- จิตระพันธุ์. “ซตาของหล่อน.” *สตรีไทย*, 15 มีนาคม 2468.
- ชลธิชา. “เขาวัวรัก รักนั้นประการใด.” *สตรีสาร*, ปลายกรกฎาคม 2491.

- ดิฉันเอง. “ใครบ้างไม่รักเงิน?” *สตรีสาร*, ปลายกรกฎาคม 2492.
- ดิฉันเอง. “ผู้หญิงไม่ควรเรียนมาก?” *สตรีสาร*, ต้นมีนาคม 2495.
- แดงไทย. “ทั้งรักทั้งแค้น.” *กุลสตรี*, พฤศจิกายน ร.ศ. 125.
- ทิพวารี จีระพันธุ์. “จะต้องกลัวอะไรกับชีวิตโสด.” *สตรีสาร*, ปลายกรกฎาคม 2499.
- ทิพวารี จีระพันธุ์. “เนื่องมาจาก รักแท้แน่จริงหรือ.” *สตรีสาร*, ปลายมีนาคม 2499.
- ทิพวารี จีระพันธุ์. “อย่าแน่ใจอะไรกับรัก.” *สตรีสาร*, ปลายธันวาคม 2498.
- น้ำผึ้งรวง. “จะทำจริงนั้นแสนลำบาก.” *สตรีสาร*, ปลายกรกฎาคม 2498.
- นิมมานรดี. “รักกินไม่ได้.” *สตรีสาร*, ปลายสิงหาคม 2499.
- นิราส ณ นาวิน. “รักนั้นฉันใด.” *สตรีสาร*, ปลายกรกฎาคม 2497.
- บรรณนิการ. “แจ้งความ.” *กุลสตรี*, มีนาคม ร.ศ. 125.
- บรรณนิการ. “แจ้งความ.” *กุลสตรี*, เล่ม 2 ตอน 11 (กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125): 710.
- บรรณนิการินี. “เฉลยสาร.” *สตรีไทย*, 1 มีนาคม 2468.
- บัวขาว. “ธรรมะกับผู้ครองเรือน.” *สตรีสาร*, ปลายสิงหาคม 2498.
- ป. ชุนแสง. “เนื่องมาจาก หญิงวิเศษกว่าชายจริงหรือ?” *สตรีสาร*, ต้นมกราคม 2498.
- ประนอม สัชฌุกร. “แต่พ่อบ้านไทย.” *สตรีสาร*, ต้นเมษายน 2497.
- ประนอม สัชฌุกร. “สำคัญที่การวางตัว.” *สตรีสาร*, ปลายเมษายน 2498.
- ผู้หญิงคนหนึ่ง. “ผู้หญิงไม่ควรเรียนรู้อะไร?” *สตรีสาร*, ปลายมีนาคม 2494.
- มาณศรี. “สิทธิเท่าเทียมชาย.” *สตรีสาร*, ปลายพฤศจิกายน 2497.
- ยุพดี มงคลวณิช. “มือที่ครองโลก.” *สตรีสาร*, ปลายมีนาคม 2496.
- ยุพดี มงคลวณิช. “อย่างไรหน้สำคัญกว่า ศาสนาหรือความรัก.” *สตรีสาร*, ต้นตุลาคม 2494.
- ยุพดี มงคลวณิช. “อาณาจักรของผู้หญิง.” *สตรีสาร*, ต้นมีนาคม 2493.
- ยุพยงค์. “ผู้หญิงรักเพื่ออยู่ แต่ผู้ชายอยู่เพื่อรัก.” *สตรีสาร*, ต้นสิงหาคม 2491.
- ระริน. “ถูกแล้ว รักกินไม่ได้.” *สตรีสาร*, ปลายกันยายน 2499.
- ระไว และ พ. ศกุนตละลักษณ. “สองทัศนะเกี่ยวกับความรักของวีณา.” *สตรีสาร*, ปลาย
กุมภาพันธ์ 2498.
- รัชณีฉายา. “จนกว่าจะสิ้นลมปราณ.” *สตรีสาร*, ปลายพฤษภาคม 2495.
- รัชณีฉายา. “ในความรักไม่มีปมด้อย.” *สตรีสาร*, ต้นเมษายน 2495.
- รัชณีฉายา. “ผู้หญิงสวยตรงไหน?” *สตรีสาร*, ปลายธันวาคม 2492.
- รัชณีฉายา. “ไม่สำคัญที่อายุ.” *สตรีสาร*, ต้นมีนาคม 2499.
- รัชณีฉายา. “รักกันที่ตรงไหน.” *สตรีสาร*, ต้นกุมภาพันธ์ 2499.
- รัชณีฉายา. “สามีไม่ต้องเกี่ยวภรรยา?” *สตรีสาร*, ต้นสิงหาคม 2492.

- รัชนี้ณาญา. “เหตุที่ผู้ชายแต่งงาน.” *สตรีสาร*, ต้นมิถุนายน 2496.
- รัชนี้ณาญา. “อะไรเป็นเสน่ห์.” *สตรีสาร*, ปลายธันวาคม 2494.
- รุ่งทิวา. “หน้าเนื้อใจเสือ.” *สตรีสาร*, ต้นกันยายน 2494.
- ฤชชดา. “ปล่อยให้ผู้ชายเขางำความลับไปเถิด.” *สตรีสาร*, ปลายตุลาคม 2497.
- วัลย์มิตร ณ อักษร “น่านาคติของรัก.” *สตรีสาร*, ปลายกันยายน 2498.
- วลีรัตน์ นิธิกร. “เธอพร้อมแล้วหรือ?” *สตรีสาร*, ต้นสิงหาคม 2497.
- สันดี. “ความอาภัพของลูกผู้หญิง.” *สตรีสาร*, ต้นมีนาคม 2491.
- สายจิตต์-สิริมาส. “เจ้าชู้ปากเสีย.” *สตรีสาร*, ปลายมกราคม 2492.
- สาวระทม ระวยรีน. “ภริยาเป็นศรีสวัสดิ์แสดง ศักดิ์สง่าแก่สามี.” *สตรีสาร*, ต้นพฤศจิกายน 2494.
- สุจิรา อินทะนิยม. “อยู่เป็นโสดดีกว่า.” *สตรีสาร*, ปลายมีนาคม 2498.
- สุธาศินี. “หลังคาเดียวกัน.” *สตรีสาร*, ต้นมิถุนายน 2497.
- สุภัทร. “ใครเป็นคนผิด?” *สตรีสาร*, ต้นพฤษภาคม 2491.
- อ. อิสสรานุรัตน์. “ความรักของวีณาน่าระแวง?” *สตรีสาร*, ต้นกุมภาพันธ์ 2498.
- อัศวินี. “เพศไหนอ่อนแอ.” *สตรีสาร*, ต้นธันวาคม 2494.
- อัศวินี. “อย่าเกี่ยวข้องกับชาย ต้องห้าม.” *สตรีสาร*, ปลายตุลาคม 2494.
- อำนาจ เรนงกูร. “ว่าด้วยเรื่องอกหัก.” *สตรีสาร*, ต้นกรกฎาคม 2497.

วิทยานิพนธ์

- จิตตมาศ จิระสถิตย์พร. “พัฒนาการทางการศึกษาของผู้หญิงไทย พ.ศ. 2500 - 2540: หลักสูตร การศึกษากับการพัฒนาผู้หญิงสู่ความทันสมัย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560.
- พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี. “ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ. 2500-2516.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- สุนันทา นิตยจินต์. “การศึกษาของสตรีระหว่างพุทธศักราช 2411 ถึง 2475.” วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- อรชума เก่งชน. “การเคลื่อนไหวของกระแสสตรีนิยมยุคบุกเบิกที่ปรากฏในนิตยสาร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

อรอนงค์ สวัสดิ์บุรี. “คอลัมน์ตอบปัญหาชีวิตในนิตยสารในการสะท้อนบทบาท และสถานภาพของสตรีไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาการสื่อสารมวลชน คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

รายงานวิจัย

วารุณี โอสถารมย์. รายงานการวิจัยเรื่อง พัฒนาการอุดมศึกษาในประเทศไทย: การศึกษาวิเคราะห์เชิงนโยบายและผลพวงที่มีต่อการพัฒนาในปัจจุบันและอนาคต. ทบวงมหาวิทยาลัย, 2533.